

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

др Бошковић Радосав, др Грицкајић Ирена, др Коларич Рудолф, Конески Блаже
др Николић М. Берислав, др Павловић Миливој, др Пецо Асим, др Пешикан
Мићар, др Стевановић Михаило, др Храсиће Мајие

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

књ. XXVIII — св. 3—4.

БЕОГРАД

1970.

ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ОДЛИКЕ ТВОРБЕ ИМЕНИЦА
У НЕКИХ СРПСКИХ И ХРВАТСКИХ РОМАНТИЧАРСКИХ
ПЕСНИКА

(Наставак из претходне свеске 1—2)

V

ИМЕНИЦЕ КОЈЕ ОЗНАЧАВАЈУ РАЗНА ОРУЂА, СПРАВЕ, ПРЕДМЕТЕ
УОПШТЕ
(NOMINA INSTRUMENTI)

85. У излагању речи које именују предмете уопште, покушаћемо да и међу њима одредимо заједничке елементе у погледу њихове намене или употребе, односно разврстаћемо их по неком општем значењу или заједничком чиниоцу где год је то могуће учинити. Тако ћемо извршити поделу нпр. на именице које значе оруђе за вршење глаголске радње; на именице са заједничким општим значењем нечег малог, ситног; на речи које означавају нечије имање, крај, земљу; на имена која су донекле синоними и сл. Тамо где за неко опште значење постоји само једна или две речи, а које се, тј. значење, лако може одредити (рецимо део куће или кућног намештаја, део стабла или неке справе), примениће се само подела у вези са суфиксима, поготову што се то не односи на велики број примера.

86. У том смислу издвајају се следеће групе и подгрупе поменутих именичких речи:

I. Именице које значе средство или оруђе за вршење неке радње (означене у општем делу речи и оформљене суфиксима *-ак*, *-ач*, за мушки род, *-ва*, *-ка*, *-ача*, *-уша*, за женски род, *-је*, *-ло*, за средњи род):

-ва: *бриџва* (ЈЈЗ 555);

-је: *држаље* (ЈЈЗ 365);

-ак: *љейак* (СВ 207, 220);

- ка: (често проширен и другим суфиксима: -ач-, -аш-, -аљ-, -иљ-):
 дршка (ЂЈ II 83), звечка (ЈЈЗ 231), зийка (СВ 130, 146, ПП 49,
 51, 60, 284), играчка (ПП 57), клейка (БР 6, ЈЈЗ 373). колевка
 (ЈЈЗ 25, 28, 71, 173, ЂЈ I 68, 144, VIII 26, IX 11), љуљачка (ПП
 49, 200), љуљашка (ЈЈЗ 361), љуљка (ЂЈ VIII 102, IX 12, 148),
 мишоловка (ЈЈЗ 342), љраћка (ЈЈЗ 43), љисаљка (ЈЈЗ 347, ЂЈ IX
 52), свјеиљка (ПП 45), чегриљка (ЈЈЗ 188, 550);
- ло: белило (ЈЈЗ 194, 589), везило (СВ 115), в(ј)еирило (СВ 194, ЈЈЗ
 320), вјешала (ПП 126), гласило (ПП 118, 210, ЈЈЗ 188), гудало
 (БР 123, 221, ПП 127), зрцало (СВ 142, ПП 49, 63, 157, 182, 196,
 ЈЈЗ 336, 604, ЂЈ IX 14, 242), изумило (ПП 200), једрило (ЂЈ IX
 58), кормило (ПП 164), крмило (ЈЈЗ 97, ЂЈ IX 261), масиило (БР
 281), м(ј)ерило (ПП 221, ЈЈЗ 10), мрачило (ПП 193), огледало (ЂЈ
 I, 176), љокривало (БР 218, ЈЈЗ 3, 558), свјеиило (ПП 210), сјало
 (ЈЈЗ 525), сјеиило (ПП 206), сљрашило (БР 382, 390, ПП 121,
 ЈЈЗ 26, 113, 120, ЂЈ I 89, II 61, 92, X 180);
- ајч: зайушач (ЈЈЗ 196), огришач (ЈЈЗ 97, 537);
- ача: ломача (ЂЈ X 45), косиломача (ЂЈ X 80);
- уша: клейеиуша (БР 188, 217, ЂЈ I 174).

87. II. Именице које такође означавају предмете

а) добивене вршењем радње глагола у општем, детерминативном делу (са суфиксом -иво, за средњи род):

-иво: јесиво (ЈЈЗ 436), ношиво (БР 259), љециво (БР 111, 112, 130),
 љиво (БР 112, 130), љредиво (БР 86); такође и: гориво (ПП 129,
 ЂЈ I 104), градиво (СВ 197) — са значењем „оно што је намењено
 вршењу глаголске радње, оно што омогућује вршење глаголске
 радње“, а оваквог значења има и у јесиво и љиво, а свакако и у
 венчаница (ЂЈ II 138), тј. „хаљина намењена за венчање“.

б) добивене извршењем глаголске радње (означене општим де-
 лом и у вези са суфиксом -ај, односно извршењем глаголске
 радње исказане трпним глаголским придевом у детерминативу
 и додавањем суфикса -ак/-ишак, -ац, за мушки род):

-ај: завежљај (ЂЈ II 109), извешај (ЂЈ I 175), украсај (БР 218) (за-
 вежљај упућује на радни глаголски придев у општем делу);

-ак/-ишак: добишак (ПП 135, 401), завешак (ЈЈЗ 219), заосишак (ЈЈЗ
 305), зачешак (ЈЈЗ 263), ишешак (ПП 25, 57, 313), пашешак (ЈЈЗ
 34 ЂЈ I 90, 100, X 63), осешак (ЈЈЗ 263), љочешак (БР 208, ПП

4, 25, 198, 203), *свршеџак* (БР 198, 208, ПП 319);

-ац: *сџеченац* (ПП 139);

в) на којима је вршена, односно извршена радња означена трпним глаголским придевом у општем делу (са суфиксима -џк, за мушки род, -ина, -ица, за женски род, -је, за средњи род):

-је: *џечење* (ЈЈЗ 263, ЂЈ I 179);

-џк: *вареник* (ЈЈЗ 172, 524), *џрвеник* (ПП 196);

-ина: *џканина* (ПП 184);

-ица: *виџица* (ЂЈ I 111), *гријаница* (ПП 174), *девеница* (ЈЈЗ 354), *ораница* (ПП 327), *џеченица* (БР 81, 111), *џлейџеница* (ЂЈ IX 60), *џосланица* (ПП 153н, 171н); *злађеница* (БР 211), *рођеница* (СВ 147).

88. III. Речи са изгубљеним збирним значењем (у вези са суфиксом -је додатим именици као детерминативном делу; ове именице средњега рода немају измењено значење, тј. значе оно што и именица у основи):

-је: *џр(иј)есџоље* (ПП 10, СВ 220, ЂЈ IX 64, 66), *умље* (БР 239, 273, ЈЈЗ 42, 105, 158, 215, 352, ЂЈ I 84, VIII 17, 63, IX 82, 119, 252).

89. IV. а) Именице са изгубљеним деминутивним значењем које се своди на означавање неког малог предмета, а понекад и јединке издвојене из збира⁵⁴ (изведене од именица суфиксима -ак, -ић, -ац, за мушки род -ка, -ика, -ица, за женски род):

-ак: *чланак* (ЂЈ I 175) *џисџак* (ЈЈЗ 42, 49, 60), *џуџољак* (ПП 108, 165, ЈЈЗ 25, 127, 355, ЂЈ II 33), *џиљак* (БР 407);

-ка: *џсеравка* (ЈЈЗ 132), *џџика* (ЂЈ IX 223), *кајка* (ЂЈ I 140, II 12, 34, 53, 61, 65), *коџарка* (ЈЈЗ 311), *џећка* (ЈЈЗ 214), *сенка* (ЈЈЗ 26, 74, 90, 146, 160, ЂЈ I 4, 55, 63, 92, 104, II 20, 36), *сламка* (ПП 49), *џравка* (ЂЈ VIII 15), *џрска* (СВ 200), *хумка* (ЈЈЗ 383, 377), *џевка* (ЂЈ II 141, X 176), *џиџка* (СВ 153); *џљоска* (ЂЈ IX 215, X 12);

-ика: *сџаблика* (ЂЈ II 21), *џибика* (ЈЈЗ 394) *џибљика* (БР 110, ЈЈЗ 196);

-ић: *џомић* (ПП 305, 337);

-ац: *гунац* (ЈЈЗ 222), *гуњац* (ЈЈЗ 234), *дворац* (БР 132, ЂЈ IX 20), *исџолац* (ЂЈ X 113, 115, 116), *квасац* (ПП 129), *колац* (ЂЈ I 120, 138, X 5), *рубац* (ПП 7), *сџуџац* (БР 111), (x) *лебац* | *љебац* (СВ 105, ПП 72, 102, 139, ЈЈЗ 97, 98, ЂЈ VIII 137, X 174);

⁵⁴ Нпр. *кајка* „једна кап“, *сламка* „један струк сламе“, *џравка* „усамљен струк траве“, М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, 503.

-ица : вођице (БР 91, 137, 138, ЈЈЗ 426, 436), лсеравица (БР 13, ЈЈЗ 65, 171, 211, ЂЈ II 41, 113), з(ј)еница (СВ 174, ПП 17, 24, 94, 192, ЂЈ I 105, 109, 150), корице (ПП 150, 165, ЂЈ I 108), лесџвице (ЈЈЗ 93), ѓа[x]уљица (ЈЈЗ 583), ѓоѓковица (ПП 302, ЈЈЗ 159), усница (БР 48, СВ 118, 121, 139 147), ушице (у секире) (БР 113);

б) са изгубљеним аугментативним значењем (има само једна именица са суфиксом *-ина*, женскога рода):

-ина : ѓрашина (БР 86, 102, ПП 134, 402, ЈЈЗ 92, 159, 279, ЂЈ I 30, 83, 129 II 1).

90. V. Речи које исто тако означавају предмете, али са суфиксима карактеристичним за именице примљене из турског језика (*-лук*, за мушки род, *-лија*, *-џија*, за женски род):

-лија : амајлија (СВ 124), бакрачлија (БР 143, ЂЈ II 44), синџирлија (БР 154); оѓаклија (ЈЈЗ 138, 371, 374), ѓанџирлија (ЈЈЗ 445);

-лук : алвалук (ЈЈЗ 338), миндерлук (ЂЈ II 94, X 90); одморлук (ЈЈЗ 431), ѓрслук (ЈЈЗ 197, 211);

-џија : канџија (СВ 136).

91. VI. Именички облици који својим завршним делом, суфиксом *-ије*, упућују на речи примљене из црквенословенског или руског језика (средњег су рода):

-ије : одличије (ЈЈЗ 222, 513, 555, 556), оруџије (ЂЈ VIII 81, IX 30), ѓрозорије (ЂЈ IX 5) расѓѓије (ЂЈ I 102).

92. VII. Изведенице које означавају земљу, крај, област

1) која припада

а) имену у основи (са суфиксима *-бина*, *-ина*, за женски род, и *-ѓѓво* за средњи род):

-бина : оѓаѓбина (ЈЈЗ 87, ЂЈ I 94, 95, II 52, VIII 61, 79); ѓосѓојбина⁵⁵ (ЈЈЗ 84, ЂЈ I 118, 134, II 29, 39);

ина : дедина (ЂЈ IX 180);

-ѓѓво/-анѓѓво : оѓачанѓѓво (ЂЈ IX 145), оѓачасѓѓво (ЂЈ VIII 2, 3, 4, 25, 39, 104, IX 75), оѓашѓѓво (ЈЈЗ 422, ЂЈ VIII 39, 86, 137, IX 75, 164);

б) оное чије се име садржи у придеву исказаном детерминативним делом (са суфиксом *-ина*, за женски род):

⁵⁵ Мада изведено од глагола *ѓосѓојати*, по значењу одговара претходној речи.

-ина: *д(ј)едовина* (СВ 217, ПП 151, ЂЈ II 29), *домовина* (БР 188, СВ 108, 124, ПП 24, 78, 82, 83, 85, 89, 103, 104, 123, 133, 140, 146, 155, 158, 159, 175, 255, ЂЈ I 120, 171, VIII 30, 79), *очевина* (ЈЈЗ 412), *царевина*⁵⁶ (БР 63, 97, 244, ЈЈЗ 198);

2) којом управља лице означено именицом или придевом у детерминативном делу (са суфиксом *-сѣво*, за средњи род):

-*сѣво*: *војводсѣво* (БР 286), *краљевсѣво* (ПП 10, 248, ЈЈЗ 201), *царсѣво* (БР 280, 164, СВ 140, ПП 10, 25, 46, 48, 107, 112, 113, 121, 129, 138, 151, 164, 358, ЈЈЗ 16, 93, ЂЈ I 62, 97, 130, 131, VIII 23)⁵⁷;

3) имање, имовину уопште, зараду (што се некоме може оставити и у наслеђе) (са именицом или глаголом у општем делу и суфиксима *-бина*, *-ина*, за женски род):

-*бина*: *оставбина* (ПП 190);

-*ина* (*-евина*, *-овина* *-ишћина*): *башћина* (БР 267, ПП 59, 112, 136, 221, ЈЈЗ 122, 226); *сѣчевина* (ПП 139) *тјековина* (ЂЈ II 135), *оставишћина* (ПП 139).

93. VIII. Речи које нису потпуно синоними, али могу се сврстати по општем појму који именују у поједине мање групе:

1) оружје (врста пушке) (са именицом, придевом и синтагмом у општем делу и суфиксима *-ка*, *-киња*, *-ица*, за женски род):

-*ка* (*анка*): *абердарка* (ЂЈ II 129), *белгијанка* (ЂЈ II 141), *крпалијка* (ЂЈ X 125), *ѣрекоморка* (БР 90);

-*киња*: *даницкиња* (ЂЈ II 113);

-*ица*: *леденица* (ЂЈ II 129), *убојница* (ЈЈЗ 518);

2) новац, новчаница (са основним бројем или придевом у детерминативу, а у управном делу са суфиксима *-ѣк*, *-ац*, за мушки род, и *-ѣрк*, *-ица* за женски род):

-*ѣк*: *шесѣк* (ЈЈЗ 195, 207);

-*ѣрка*: *стотинарка* (ЈЈЗ 207), *хиљадарка* (ЈЈЗ 214);

-*ац*: *белац* (БР 227, 261);

-*ица*: *лашћина* (ЈЈЗ 539);

3) врста дажбине; награда за учињену услугу (са именицом или придевом у општем делу и суфиксима *-ак*, за мушки род, *-ина*, *-ица*, за женски род):

⁵⁶ Може значити и област којом управља цар.

⁵⁷ *Војводсѣво*, *краљевсѣво*, *царсѣво* могу значити и област која припада имену у детерминативу.

-ак: *данак* (ПП 368);

-ина: *крвнина* (СВ 217, ЂЈ II 40);

-ица: *најојница* (ЈЈЗ 151);

4) врста јела, јело уопште (са придевом или глаголом у детерминативу и суфиксима -ина, -ица, -ача, за женски род):

-ина (*-ейина*): *хладејина* (СВ 114), *јесјевина* (ПП 407);

-ица: *брашненица* (БР 104), *киселица* (ЈЈЗ 181);

-ача: *шгерњача* (ЈЈЗ 239);

5) врста мяса (са именицом и придевом у општем делу и са суфиксом -ина у управном делу, за женски род):

-ина: *овчина* (ПП 297, 300); значењски је блиска и реч *сланина* (БР 114);

б) врста коже (са именицом и придевом у општем делу и са суфиксом -ина, за женски род):

-ина: *међедина* (ЈЈЗ 421), *рисовина* (ЂЈ I 23);

7) врста пића (са придевом и именицом у општем делу и суфиксима -ајк, -ац, за мушки род, -ика, -ина, -ица, за женски род):

-ајк: *црњак* (ЈЈЗ 298);

-ика: *руменика* (БР 75, ЈЈЗ 296), *црвеника* (ЈЈЗ 174);

-ина: *лозовина* (БР 147, ЈЈЗ 132, 279), *рајевина* (ЈЈЗ 295);

-ац: *шампањац* (ЈЈЗ 34, 246);

-ица: *комовица* (ЈЈЗ 181);

8) делови тела (са придевским и именичким општим делом и суфиксима -ица, -ача, за женски род):

-ица: *десница* (БР 64, 70, 109, 158, СВ 117, ПП 60, 154, 155, 173, 206, 218, ЈЈЗ 85, 94, ЂЈ I 101, 147), *љевица* (ПП 206, 218), *јесница* (ЈЈЗ 47, ЂЈ I 50), *наусница* (БР 41, 256, ЂЈ IX 17);

-ача: *грбача* (ЈЈЗ 388);

9) делови одеће; оно што се ставља на лице (са именицом, глаголом или синтагмом у општем делу и суфиксима -ка, -ина, -ица, за женски род):

-ка: *ѝрозирка* (ЈЈЗ 410);

-ина: *образина* (ЈЈЗ 254, ЂЈ I 137);

-ица: *доколеница* (БР 108);

10) имена појединих звезда (са именицом и придевом у општем делу и суфиксима -ара -ица, -ача, за женски род):

-ара: *волујара* (ЂЈ IX 217);

-ица: *даница* (СВ 113, 199, ПП 109);

-ача: *вечерњача* (БР 64, ЈЈЗ 320), *зорњача* (ЈЈЗ 388), *рејача* (ПП 72);

11) остаци нечега, рушевине; остаци нечег изломљеног, окрђе-
ног (са глаголским и придевским општим делом и суфиксима *-ѿи*, за
мушки род, *-ина*, за женски род):

-ина: *развалина* (обично у множини) (СВ 127, ПП 37, 134, 137 ЂЈ I
29 118, IX 52), *разгарина* (ЈЈЗ 375);

-ѿи: *шкрѿи* (ЂЈ IX 205);

12) врста млина (са придевом у општем делу и суфиксом *-ача*,
у управном, за женски род):

-ача: *вешрењача* (ЈЈЗ 508), *сувача* (ЈЈЗ 402);

94. IX. Именице које означавају разнородне предмете (са име-
ницом, придевом, глаголом и синтагмом у општем делу и суфиксима
-ѿк/-јѿк, *-ѿк*, *-ац*, за мушки род, и *-ина*, *-иња*, *-ица*, *-ача*, за женски
род):

-ѿк/-јѿк: *бадњак* (ЈЈЗ 143, 524), *димњак* (БР 233, ЈЈЗ 49, 192, 359), *гло-
говњак* (ЈЈЗ 182), са придевом у општем делу; *крѿсак* (ЈЈЗ 176,
181) — са именицом у општем делу;

-ѿк: *Дневник* (ЂЈ I 171), *жрѿивеник* (СВ 134, 136, ЈЈЗ 151, 230, ЂЈ I
122, II 56, VIII 27), *међник* (ПП 128), *надгробник* (СВ 145), *сиѿа-
росѿлавник* (ЈЈЗ 506), *ѿјеменик* (ПП 209) — са придевом у општем
делу; *сиѿоменик* (ПП 74, 101, 106, 120, 138, 140, 142, 176, ЂЈ II
115) — са именицом у општем делу;

-ина: *ѿаучина* (ЂЈ I 119, VIII 122), *ѿлодина* (ЈЈЗ 111) — са именицом
у општем делу; *глоговина* (ЈЈЗ 182), *новине* (БР 92, 274, ЈЈЗ 187,
ЂЈ I 171) — са придевом у општем делу;

-иња: *ѿврдѿиња* (ЂЈ I 29) — са придевом у општем делу; *букѿиња* (ЈЈЗ
118, 230, 439) — са глаголом у општем делу;

-ац: *драгац* [камен] (ПП 139), *сиѿалац* (ЈЈЗ 231, 232), *црнокорац* (ЂЈ II
37) — са придевским општим делом;

-ица: *бурмуѿица* (ЈЈЗ 46), *сиѿоменица* (БР 241) — са именицом у општем
делу; *дрвеница* (БР 93), *зеленица* [шума] (ПП 130), *сребреница*
(ПП 130), *вошѿаница* (ЂЈ II 103, 106), *ѿлавѿиѿница* [гора] (ПП
209), *благајница* (ЈЈЗ 381), *главница* (ПП 83), *громовница* (БР 110,
169, ЈЈЗ 458), *железница* (ПП 369, ЈЈЗ 357), *забиѿиѿница* (СВ 147),
јѿѿрошѿиѿница [вода] (БР 127), *кошница* (БР 92, СВ 139, ЈЈЗ 100,
235), *ножнице* (ЂЈ VIII 69, IX 136), *оковнице* (ПП 25), *ѿов(j)e-
сница* (ПП 113, 166, ЈЈЗ 116, 234, ЂЈ I 130), *свѿѿѿиѿница* (СВ 156),
сиѿиѿница (ПП 369), *ѿоловица* (ПП 343), *бисѿиѿница* (ЂЈ IX 214,

X 42), *младица* (ПП 58, 108, 180, 242), *оштрица* (ЈЈЗ 155, ЂЈ I 96, 100, 156), *цјелица* (ПП 160), *Седмица* (ЂЈ I 171), *бројанице* (ЂЈ II 18), *шећалица* (ЈЈЗ 596), *надгробница* (ПП 177, 275), *йогласица* (ПП 69) — са придевима различитог образовања или са синтагмом у општем делу.

-ача: *вайтрењача* (ЈЈЗ 209).

95. *Морфолошку сйрану карактерише (у зависности од значења изведеница):*

1) извођење речи већим бројем суфикса (свакако условљено разноврсношћу предмета): -*ај*, -*ак*/*-џак*, -*ајк*/*-јајк*, -*џк*, -*лук*, -*бџ*, -*ић*, -*ац*, -*ач*, за мушки род; -*бина*, -*ва*, -*ика*, -*ка*, -*лија*, -*ина*, -*иња*/*-киња*, -*ара*, -*арка*, -*ача*, -*ија*, -*уша*, за женски род; -*иво*, -*ије*, -*је*, -*ло*, -*сйво*, за средњи род;

2) у речима са значењем оруђа а) основу представља глагол; б) у управном делу најзаступљенији је суфикс -*ло*, нешто мање -*ак*/*-џак* и -*ица* (у вези са трпним глаголским придевом);

3) код именица са изгубљеним збирним, деминутивним и аугментативним значењем а) у основи је, природно, именица; б) највише је речи са суфиксом -*ка*, нешто мање са -*ац* и -*ица*;

4) изведенице са значењем разних предмета, јела и пића, затим неке области имају а) углавном придев у основи; б) најчешће је суфикс -*ица*, нешто ређе -*џк* (оба суфикса у вези су са значењем разних предмета) у управном делу;

5) неколико речи са суфиксима страног порекла а) турског: -*лија*, -*лук*, -*ија*; б) руског или црквенословенског: -*ије*;

б) појава суфикса -*иња*, -*бџ* за обележавање значења предмета (*шврдиња*, *букџиња*, *шкрбоџ*).

96. *Тумачења йојединих изведеница у вези са значењем*

1) Речи које би се према начину творбе могле и другачије протумачити: у изведеници *везило* значењски није довољно јасно да ли се суфикс -(и)ло додаје на основни део глагола *везаџи* или глагола *весиџи*; истргнута из контекста реч *везило* значила би „оно чиме се везе“, а и сам „вез“; зато би било јасније *везивало* (< везивати) или *везало* (< везати), с обзиром да *везило* има општи глаголски део *вез* исти и са глаголом *весиџи* (вез-ти) (Скршит ћу вериге, / свилена *везила* — СВ 115); *гријаница* не значи „оно што је грејано“ већ „оно што је намењено гре-

јању, оно што греје“ (Распалиле [су се] ватре *гријанице* — ПП 174)⁵⁸; *мрачило* вероватно значи и „оно што замрачује“, не само „мрак“ (Страшне судбе, с које но *мрачила* / И душа јој у несв’јест се смрче — ПП 193); *ломача* има значење као и *костоломача* „справа за мучење, ломљење костију“ (То му целати тешком *ломачом* / Младога тела ломе удове — ЂЈ X 45; Тавнице градске све ми прегледај / . . . / *Костоломачу*, ханџар, вешала — ЂЈ X 80); *рајевина* значи „рајско пиће“ (Отворена седмера небеса, / Анђелчићи *рајевину* точе — ЈЈЗ 295); изведеница *ћрозорије* има значење „прозор“ (То нису они чили валови, / Што их је моја младост гледала / Са *ћрозорија* ладног гранита / Величанствених оних палача — ЂЈ IX 5), а могла би се, изван контекста, схватити и као „прозорје, тј. праскозорје“; *разгарина* представља „оно што је поцрнело од гара приликом горења, оно што се „разгарило“, „разгарени“ остаци после пожара“ (Кад је прво сунце зором засијало / На црну је ову *разгарину* пало, / Још кроз прозор мало бео дим пробија, / Где спаљени леже дванај’ст пуштајија — ЈЈЗ 375); *шкрбоић* је шкрботина, не ономатопеја (Показујући сувим прстима / Ребара белих оштре *шкрбоићи* — / Бриткога ножа рапав споменик — ЂЈ IX 205);

2) именице које треба мало детаљније објаснити да би се потврдило њихово значење предмета (неке могу да значе и апстрактан појам, неке нису довољно јасне): *извештај*, *добитак*, *заосијатак*, *осијатак*, *ћочештак* значе предмет добивен извршењем процеса глаголске радње исказане општим делом (А и Преси шаљем / Верне *извештаје* — ЂЈ I 175; . . . смрт је живота им / *Добитак* вас — ПП 135; Ко допио није пехар жића слатка, / . . . / Тај још има много земска *заосијатка* — ЈЈЗ 305; Она [кисела чорба] ј’ *зачештак* права весеља — ЈЈЗ 263; *Осијатиче* дивни класична века, / Једини лече ван апотека [о киселој чорби] — ЈЈЗ 263; Већ кућа знаних угледах *ћочештак* — БР 208; *клејка* (звоно о врату краве, овна, јарца), *в(ј)ештирило* (једро), *гласило* (справа, труба, оно чиме се нешто „гласи“), *изумило* (изум, направа, справа помоћу које се нешто истражује), *м(ј)ерило* (справа за мерење), *сјало* (светлило) и *сјешило* (чуло), означавају средство или оруђе за вршење глаголске радње исказане у детерминативу (Овце су блејале, *клејке* клепетале — ЈЈЗ 273; . . . вјетар ледан, / Што нам кида и брод и *вјештирила* — СВ 194; *Гласило* лова, параде и смотре [часопис

⁵⁸ Стулић ову реч бележи у значењу „суд од земље или гвожђа са жаром за грејање руку или ногу или читаве собе; РЈА s. v. *гријаница* сматра да је ово непоуздано, али поткрепљено Прерадовићевим примером, може се сматрати да је овај облик имао поменуто значење, тј. „оно што је намењено грејању“. У прилог томе иде и један сличан пример из грађз за Речник Српске академије наука и уметности.

„Видовдан“] — ЈЈЗ 188; Нит' нам сижу *изумила* / Открит' твоје дно [о мору] — ПП 200; . . . ти што држиш крепосном руком / *Мерило* правде истине — ЈЈЗ 10; Место оних и арких *сјала*, / К'о да ј' нека магла пала — ЈЈЗ 525; Када му је [радост] отпрла *сјејила* / И луч св'јета слашћу без имена / На јуриш му душу освојила — ПП 206; *злаћеница* (свакако у вези са глаголом „златити“ означава ружину латицу обасјану сунцем), *џосланица* (оно што је као написано послано, упућено, посвећено некоме), *рођеница* (песников назив за песму „рођена, своја“) представљају именице са значењем предмета на којима је вршена, односно извршена радња означена трпним придевима у општем делу (Па како дивно стајала је слика, / Кад ружа доби затим *злаћенице* / БР 211; Пјесма *џосланица* Андрији Качић-Миошићу — ПП 171н; *Посланица* Шпири Димитровићу — ПП 153н; Ништа сретна не чу / од мојих *Рођеница* — СВ 147); *белац* и *злајница* (врста новца), *младица* (нова грана), *џјеменик* (вероватно зенит), *тврдиња* (тврђава), *благајница* (благајна, каса), *свјејилница* (светиљка), *шејалица* (део часовника), *вајрењача* (воз, железница), *јујрошњица* (вода захваћена рано ујутру), *џрозирка* (покретан део шлема преко лица, кроз који се прозире, види), *џогласица* (одјек, ехо) — значе предмете са карактеристичном особином исказаном у детерминативу (Ко ту *белца* два три плати — БР 261; Не сме бити *злајница*, / Златник бити мора — ЈЈЗ 539; Као дрво окресано, / Без *младице* и без хвоје — ПП 242; Сунце сјаје наврх *џјеменика* — ПП 209; *Тврдиња* је била некад ово стара — ЂЈ I 29; Па отвори широм *благајнице* своје / Где му силни новци на гомила' стоје — ЈЈЗ 381; Сакупљајте уље / за своје *свјејилнице* — СВ 156; *Шејалицу* сату задржавам — ЈЈЗ 596; *Вајрењача* лети, лети као муња, / По гвозденом путу — ЈЈЗ 209; Дођох амо да умијем лице, / Да донесем мајци *јујрошњице* — БР 127; Спуштену *џрозирку* преко лица носи — ЈЈЗ 410; *Погласица* од милога звона — ПП 69); *одморлук* „предмет, лежај на коме се одмара“ (Положи га слуга на *одморлук* стари — ЈЈЗ 431);

3) именице које се јављају само у синтагми (као њен зависни члан); хљеб *сјеченац* — ПП 139; *драгац* камен — ПП 139; вода *бисџрица* — ЂЈ X 42 (у једном примеру употребљена је самостално у односу на сузе: Лаживих суза тужном *бисџрицом* — ЂЈ IX 214); стрела *громовница* — БР 110, 169; муња *громовница* — ЈЈЗ 458; вода *забијница* (вода од које се све заборавља) — СВ 147; шуме *зеленице* — ПП 130; *џлавейнице* горе — ПП 209.

97. Од *сџраних* *ушницаја* најјачи је *џурски*: *амајлија*, *бакрачлија*, *синџрлија*, *алвалук*, *миндерлук*, *канџија*, *абердарка* (: тур. haberdar,

пушка којом се нешто објављује), *крџалика* (дуга пушка коју су носиле крџалије), *леденица* (: тур. Venedik, Млеци, Млечић, РЈА, мала пушка окована сребром), *крџак* (крџа, лош дуван < тур. Kirca, kir), *бурмуџица* (< бурмут, врста дувана, тур. buruntu); у речи *џанџирлија* (од тал. ranciere) у завршном делу осећа се такође утицај турског језика (а такође и у нашој речи „опаклија“ у вези са „опак, тј. наopak, изврнут ђурак“); *џрслук* потиче вероватно од мађ. pruslik, где е завршни део *-лик* саображен турским речима са суфиксом *-лук*; у облицима речи *одличије* (рус. отличие), *орудије* (рус. орудие), *џрозорије*, *расџеџије*, *кормило* (рус. кормило) огледа се утицај урског и црквенословенског, а у *џлодина* чешког језика.

98. Има досџа речи које се јављају као нове:

1) *везило* („оно чиме се везује“), *изумило*, *ломача* (у значењу справе за мучење), *костоломача*, *украшај*, *заостџаџак*, *сџеченац*, *злаћеница*, *кајка*, *цевка*, *одморлук*, *џрозорије*, *џрњак*, *рајевина* („рајско пиће“), *разгарина*, *шкрбоџ*, *глоговњак*, *џјеменик*, *забиџница*, *оковнице*, *свјетџница*, *џогласица*, *џлавешница* — не бележи их ниједан речник, а ни грађа за Р;

2) *љуљка*, *мрачило* (у значењу „оно што мрачи, замрачује“), *градиво*, *руменика*, *џлодина*, *сџоменица*, *громовница*, *џовјесница* — региструје РЈА као нове речи;

3) *звечка*, *сџаблица*, *хиљадарка* — потврђене су само у ЂП, а *вешџило* и *џрозирка* у ЂП и у НП II, 970, III, 1599, док *извешџај* поред ЂП и НП II, 718, III, 1448 бележе још и ЈЂ, 1272 и АЈ, 85;

4) *белац* (у значењу „новац“) — региструје Р, са потврдом из дела Б. Радичевића као најстаријим извором.

99. Ако све ове нове речи посматрамо заједно, сређене по суфиксима (*градиво*, *украшај*, *извешџај*, *џрозорије*, *заостџаџак*, *џрњак*, *глоговњак*, *сџаблица*, *руменика*, *звечка*, *љуљка*, *кајка*, *цевка*, *џрозирка*, *хиљадарка*, *џјеменик*, *везило*, *изумило*, *мрачило* *в(ј)ешџило*, *одморлук*, *рајевина*, *разгарина*, *шкрбоџ*, *сџеченац*, *белац*, *злаћеница*, *сџоменица*, *џлавешница*, *забиџница*, *оковнице*, *џв(ј)есница*, *громовница*, *џогласица*, *ломача*, *костоломача*), онда се лако може уочити да романтичарски песници

1) у већини случајева граде предметне речи са придевом у основи, који исказује неку доминантну особину, и са суфиксима *-ица* (најчешће), *-ак/-јак*, *-џк*, *-ика*, *-ина*, *-џџ*, *-ац* (*џрњак*, *глоговњак*, *џјеменик*, *руменика*, *рајевина*, *шкрбоџ*, *сџеченац*, *белац*, *злаћеница*, *џлавешница*, *забиџница*, *оковнице*, *џв(ј)есница*, *громовница*);

2) тако исто изводе нове речи од глаголске основе и суфикса *-иво, -ај, -ак/-ијак, -ка, -(и)ло, -ина, -ача, (градиво, украшај, извештај, заоситајак, звечка, љуљка, йрозирка, везило, изумило, мрачило, в(ј)е-ирило, разгарина, ломача, косилоломача)*;

3) употребљавају за извођење нових речи, мада не често у поређењу са морфолошким склоном осталих изведеница у овом значењу, и именицу у општем делу, а у прувном суфиксе *-ка, -ика, -лук (кајка, цевка, ситаблика, одморлук)*.

100. Ове три битне карактеристике указују и на ширење продуктивности извесних суфикса које, како видимо, подстичу романтичари. То су *-ај, -ка, -(и)ло, -ак/-ијак* и *-ача* у вези са глаголском основном; *-ак/-јак, -ац, -ица* у вези са придевском и *-ка* у вези са именичком основном; тако исто и преостали суфикси (*-иво, -ик, -лук, -ика, -ина, -иј*), мада се јављају у по којој речи, указују на њихову продуктивност, односно на тежњу, језичко осећање романтичара да им даду даљи живот употребљавајући их при творби нових речи.

VI

ИМЕНА ЖИВОТИЊА

101. Поред општих зоолошких назива за представнике одређених животињских врста, развијају се у језику и облици којима се ближе означавају истородне јединке. Та образовања, којих иначе има много у нашем језику, конкретније одређују животињу неке врсте, и то по неком спољашњом карактеристичном елементу, сужавајући на тај начин значење на мањи круг животиња једне врсте са истом, заједничком, изразитом особином. То може бити боја длаке, или неки истакнутији део тела, или што слично. Ова карактеристична особина, чији је носилац одређена јединка животињске врсте, спаја и имена животиња са именицама које смо назвали *nomina attributi*.

(Изводе се суфиксима *-бв, -ак, -ко, -ин, -ац, -ан, -оња*, за мушки род, и *-ка, -ица, -уша*, за женски род, док основни део углавном представља придев, нешто ређе глагол или именица)

1) мушки род

а) називи за псе

-бв: *зелов* (ЈЈЗ 175, 231), *рундов* (ЈЈЗ 213), *рундов-бундов* (ЈЈЗ 341) —

са придевом и именицом (*бундов*) у општем делу;

б) називи за коњ:

-ко: *зеленко* (СВ 156, ЈЗ 209);

-ин: *ћозин* (ЈЗ 423), *шарин* (ЈЗ 424);

-ац: *бељац* (ЈЗ 209), *вранац* (БР 45, 137, 138, СВ 136, ЈЗ 153, ЂЈ II 45, IX 94), *шарац* (ПП 285, ЈЗ 146) — сва образовања са придевом у општем делу;

в) назив за бика (назив за рогату стоку уопште)

-ан: *роган* (ЈЗ 406) — са именицом у општем делу;

г) назив за магарца

оња: *ушоња* (ЈЗ 579) — а именицом у општем делу;

д) назив за славуја

-ан: *џрижсљкан* (ЈЗ 31) — са глаголом у општем делу.

2) женски род

назив за жабу

-уша: *крекеџуша* (ЈЗ 175) — са глаголом у општем делу.

102. Међутим, ни многи називи животиња који се употребљавају у зоолошкој терминологији нису лишени неке карактеристичне особине исказане општим, основним делом имена:

1) називи за птице

а) мушки род

-ац: *џијевац* (СВ 131, ПП 77) — са глаголским општим делом; *џузавац* (ЈЗ 175) — са придевским општим делом;

б) женски род

-ка: *жуџовољка* (СВ 129, 140, 174) — са синтагматским општим делом;

-ица: *кукавица* (БР 101, 157, СВ 127, 159) — са придевским општим делом;

2) назив за једну врсту животињица (женски род)

-ица: *џијавица* (БР 283, ПП 347) — са глаголским општим делом;

3) називи за неке инсекте

а) мушки род

-ак: *свиџак* (ЂЈ IX 175) — са глаголским општим делом;

б) женски род

-ица: *кријестица* (ПП 39, 63, 213), *свеџица* (ЈЗ 92) — са придевима различитог образовања у општем делу.

103. У нашој грађи заступљена су и образовања са изгубљеном деминутивношћу и значе исто што и именице које имају у свом општем делу:

а) мушки род

-ац: *мравац* (ПП 45, у полусложеници *крило-мравац*), *комарац* (ЈЈЗ 172), *мољац* (ЈЈЗ 89);

б) женски род

-ка: *зверка* (БР 28, 127, ЈЈЗ 39, 374, ЂЈ II 75, X 173).

104. Са непромењеним значењем именице у основном делу и поред суфикса *-иња* појављује се изведеница *звериња* (ЂЈ X 73).

105. Поменућемо још да извесни животињски називи подједнако подразумевају и мушки и женски род, тј. односе се и на мужјака и на женку, нпр. жаба, гуска, лештир. Међутим, појединим суфиксима врши се диференцијација у овом смислу:

а) за мушки род

-ак: *гусак* (ЈЈЗ 308), *ћурак* (ЈЈЗ 350, 351);

-ајн: *ћурајн* (ЈЈЗ 351)

-ац: *жабац* (БР 85), *шелац* (БР 313);

б) за женски род

-ица: *вучица* (ЈЈЗ 399), *курјачица* (ЈЈЗ 399), *лавица* (ПП 139), *голубица* (СВ 107, 136, 144, ЈЈЗ 41), *косовица* (ПП 24), *соколица* (ПП 265, ЈЈЗ 139), *лејширица* (ПП 200);

-уша: *керуша* (ЂЈ X 29).

106. Поред суфикса *-ѡв*, *-ко*, *-ајн*, *-ац*, *-ајн*, *-ка*, *-ица*, *-уша*, који су карактеристични за образовање имена животиња, односно за ближе означавање појединих представника њихових врста, нашу пажњу привлачи:

1) суфикс *-оња* (*ушоња*), који се најчешће везује за називе волова, може имати и аугментативно-пејоративну нијансу у вези са хипо-користиком у основи (рогоња, сивоња)⁵⁹, као што је то случај и у примеру: Хахахаха, — то си ти, / Мој ушоња сиви! / Магарац се забечи, / Па се томе диви — ЈЈЗ 579;

2) суфикс *-иња* свакако је употребљен у вези са сликом: Те лако-мошћу гладне *звериње*, / Мислише блага да се награбе, / Ал' кад су видли очи њезине, / Изневериша дивљу природу — ЂЈ X 73;

⁵⁹ А. Белић, Грађење речи, 110.

3) наставак *-ōv* у изведеници *бундов*, иако је у вези са сликом (Ал' сво јој госта нова, / Рундова-бундова — ЈЈЗ 341), употребљен је аналогно према речима са суфиксом *-ōv* које означавају псе;

4) *ѝрижелькан* представља песничко остварење (Питао сам *ѝрижелькана* / Кад најслађе глас извија — ЈЈЗ 31);

5) извесне изведенице јављају се и у фигуративном значењу: *зверка* „безосећајан, покварен човек“, *голубица* „драга“, *соколица* „кћер“ (. . . Ђерим је, Раде, / — Погана *зверка* — ЂЈ X 173; Како је без твоје / Теби *голубице*? / — Немој питат, брајко — СВ 136; Сачувај ми, боже, децу, / *Соколицу* и соколе [кћер и синове] — ЈЈЗ 139).

107. У овој групи речи поменућемо само изведенице *ћогин*, са турским елементом у основном делу (*gök*), и *ћуран*, која води порекло из грчког језика.

108. Према речницима и грађи за Р новим речима можемо сматрати именице *бундов*, *ушоња*, *ѝрижелькан*.

109. Према томе, и у творби имена животиња романтичари имају свог удела. Он, додуше, није велики, али је карактеристичан за њихово песничко стварање, односно те нове речи углавном остају у оквирима њихове поезије (*бундов*, *ѝрижелькан*).

VII

ИМЕНА БИЉАКА, ЦВЕЋА

110. И имена биљака често настају у вези са неком доминантном особином исказаном у детерминативу. У том случају и оне припадају именичким речима *nomina attributi*.

Из нашег материјала могли смо издвојити само неколико именица које указују на јасан пут њиховог постанка (јављају се са именицом, придевом и глаголом у општем делу и са суфиксом *-ак*, *-āk/-jāk*, *-ац*, за мушки род, и *-ика/-лика*, *-ица*, за женски род).

а) мушки род

-āk/-jāk: *жабњак* (СВ 209) — са придевом у општем делу;

-ац: *жабокречац* (СВ 209) — са синтагматским општим делом;

б) женски род

-ика/-лика: *чемерика* (БР 100, СВ 209, ЈЈЗ 310) — са имсницом у општем делу; *воденика* (СВ 209) — са придевом у општем делу;

смрђљика (СВ 209), *шрејешљика* (СВ 154) — са глаголом у општем делу;

-ица: *киселица* (СВ 209) — са придевом у општем делу.

111. Суфикс *-ика* додаје се и на цео облик именице која не мења своје значење: *ловорика* (СВ 128).

112. Изведеница *сџидак* (ЈЈЗ 65), са суфиксом *-ак*, представља у ствари деминутивно образовање које у имену цвета *сџидак* значи мали предмет⁶⁰.

113. И поред малог броја речи, опажа се да има највише именица са суфиксом *-ика/-љика*⁶¹.

114. Као нове речи јављају се *воденика*⁶² и *жабокречац*, али само код једног писца — С. Врза.

VIII

ИМЕНА ЕТНИКА

115. Именице које означавају становника неког места, краја или земље, припадника неког народа или конфесије, такође су ређе у нашем материјалу. Изведене су додавањем суфикса *-аџ/-јаџ*, *-аљ*, *-ин(-анин/-јанин)*, *-ињ*, *-ац/-анац*, за мушки род, и *-ка*, *-иња/-киња*, *-ица*, за женски род, на окрњену или пуну именичку основу.

а) мушки род

-аџ/-јаџ: *Бошњак* (ПП 282, ЈЈЗ 189, ЂЈ I 93, 159, IX 26);

-аљ: *Србаљ* (БР 64, 142, 152, 290, ПП 118, 119, 154, 417, 418, ЂЈ VIII у наслову драме);

-ин(-анин/-јанин): *Арајин* (БР 70, СВ 143), *Арнауџин* (ЂЈ IX 167), *Лайинин* (ЈЈЗ 423, 427), *Маџарин* (БР 71), *Славјанин* (ПП 95, 102, 105, 110), *Србин* (БР 77, 87, 104, 110, 142, 150, 159, 160, 172, 229, 283, 284, 285, 289, ЈЈЗ 5, 22, 30, 86, 87, 129, 161, ЂЈ I 15, 22, 45, 47, 59, 76, 130, II 38), *Тајџарин* (БР 76, ЂЈ I 108), *Турчин* (СВ

⁶⁰ Исп. *сџоменац* (М. Стевановић, ор. cit., 496).

⁶¹ Он се и данас најчешће среће у именима биљака (ibid., 507—508).

⁶² Занимљиво је да за назив *водетка* Б. Шулек наводи као извор С. Врза (Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb, 1879).

136, ПП 125, ЈЈЗ 5, 84, ЂЈ I 68, 90, II 3, 48), *Циганин* (ЈЈЗ 555), *Цинцарин* (СВ 214), *Чивуџин* (ЈЈЗ 202, ЂЈ II 133); *Грузанин* (ЂЈ I 165); *Банаћанин* (ЈЈЗ 174), *Бољевчанин* (ЈЈЗ 184), *Војвођанин* (БР 243) *Књажевчанин* (ЂЈ I 165), *Србљанин* (БР 76, 316, ЂЈ I 67); *хришћанин* (ЂЈ II 134, IX 65), *христијанин* (ЂЈ 65, 177); *ојшчанин* (ПП 190);

-ињ : *Србињ* (БР 141, 144 149, 154, 159, 181, 285);

-ац¹/-анац : *Босанац* (БР 73), *Буњевац* (ЈЈЗ 178), *Далмајинац* (ПП 98, 99), *Кишјац* (СВ 217), *Лайинац* (ЈЈЗ 428) *Мокринац* (ЂЈ II 2), *Словенац* (ЈЈЗ 174) *Црногорац* (ПП 124, 125, ЂЈ IX 121), *Венецијанац* (ЂЈ IX 10, 16), *Персијанац* (ЈЈЗ 237), *Србијанац* (БР 73, 286); *йрекосавац* (ЈЈЗ 172); *мухамедовац* (ЂЈ X 104)

(без суфикса) : *Арнауџ* (ЂЈ IX 167, 172), *Бачван* (ЈЈЗ 174), *Јермен* (ЈЈЗ 155) *Лайин* (ЈЈЗ 424 427), *Славјан* (ПП 105, 120, 122), *Срб* (БР 283, 289, ЈЈЗ 81, 86, 88, 106, 129, 133, 161, ЂЈ I 22, 133, 152, 159, II 49), *Циган* (ЈЈЗ 40, 176, 359, 555), *Цинцар* (ЂЈ X 72), *Чивуџ* (СВ 219, ЈЈЗ 187); *Рваћан* (БР 73); *Араб* (СВ 277), *Римљан* (СВ 217); *кришћан* (ПП 125, 126), *муслиман* (ЂЈ II 15, 54, 111, IX 264); *Далмајин* (ПП 92н, 93, 94, 115н, 156, 224, 225н, 237), *Персијан* (ЈЈЗ 300)

б) женски род

-ка : *Илирка* (ПП 388), *Лайинка* (ЂЈ IX 25, 46 59), *Србињка* (БР 287), *Срџка* (ЈЈЗ 84, ЂЈ I 135, 138, II 80), *Талијанка* (ПП 155); *Врушкогорка* (ЂЈ II 18), *Ђурђијанка* (ЈЈЗ 132, ЂЈ II 111), *Црногорка* (БР 90, ЂЈ I 74 75, II 57); *загорка* [вила] (ЂЈ VIII 16);

-иња¹/-киња : *Влахиња* (ЂЈ II 132), *Грчкиња* (ПП 161, ЈЈЗ 155, ЂЈ I 173), *Срџкиња* (БР 155, ЈЈЗ 67, 115, ЂЈ I 147), *Торлакиња* (ЂЈ II 6); *Косовкиња* (ЂЈ I 14), *Туркиња* (БР 149) *Карловкиња* (ЈЈЗ 366); *дубравкиња* (СВ 196), *језеркиња* (СВ 113, 153 194), *йланинкиња* (ПП 85, 171, 282, 299, 319); *загоркиња* (ЂЈ VIII 16), *йовойкиња* (ПП 171, 198, 282);

-ица : *Немица* (ЂЈ II 132); *ришћаница* (БР 113).

116. Иако нема много примера, могу се изнети извесна запажања:

1) поред суфикса *-ин(-анин/-јанин)* и *-ац⁶³/-анац*, од којих је ипак чешћи први, у истој сразмери заступљена су и имена етника без суфикса *-ин* и *-ац* (*Далмајин*, *Персијан*, нпр.);

⁶³ Изузетно додат на придевску основу: *Буњевац*, *мухамедовац*.

2) суфикс *-ац* у вези је са основама које се завршавају само сонантом⁶⁴;

3) аналогно суфиксу *-ин*, *-чија* је функција да семантички издвоји облик једине од облика множине, и суфикс *-аљ* има ту исту службу индивидуализања (*Србаљ*)⁶⁵;

4) суфикс *-ињ*, међутим, нема поменути диференцијалну функцију (у наведеним примерима заступљене су подједнако и једрина *Србињ* и множина *Србињи*: Хај, *Србиња*, хај пуге жестине! — 141; Угледала краснога *Србиња* — 149; И чадоре Турци оставише, / А *Србињи* у њих улегосе — 144; Већ од свуда Срби проломише, / Турци беже, *Србињи* за њима — 154 — све у делима БР);

5) суфикси *-ка* и *-киња* додају се а) на цео облик именица мушкога рода или на заједничку основу од које се изводе именице оба рода; б) само непосредно на сонант, једино у *Срѝка* суфикс *-ка* у вези је са билабијалом;

6) суфикс *-иња* опредељен је само за основе на велар (*Влахиња*, *Гркиња*, *Торлакиња*);

7) ређи су облици са суфиксом *-ица*⁶⁶ (*Немица*, *ришињаница*);

8) Облик *Немица* (а такав је и *Сремица*) одступа од утврђеног односа суфикса *-ка* : *-ац*/*-анац* у односу на становницу (становника) неког места или краја, земље.

117. Што се тиче страних утицаја, облици *Славјанин* (*Славјан*) и *христијанин* настали су према рус. Славјанин, христианин, *Чивуѝ* према тур *Çifut*, а *Далмаѝин* према тал. *Dalmatino*.

118 И у овој групи има речи које речници не бележе: *Бољевчанин*, *Књажевчанин*, *христијанин*, *Венецијанац*, *ѝрекосавац*, *Бачван*, *Јермен*, *Славјан*, *Рваћан*, *крићан*, *Илѝрка*, *Србињка*, *Врушкогорка*, *Бурђијанка*, *Касовкиња*, *Торлакиња*, *дубравкиња*; РЈА региструје *Словенац*, ЂП *Војвођанињ*, а грађа за Р и ЈЂ, 940 — *ѝвоѝкиња*.

Као и обично, навели смо образовања која нису засведочена у речницима, или која су регистрована као нова, али их, у овом случају, не можемо сматрати новим творевинама, тј. не можемо их приписати искључиво романтичарским песницима. Тако исто не могу се са сигур-

⁶⁴ Наш резултат поклапа се са испитивањима М. Пешикана, О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места, Наш језик н. с., књ. IX, 196—205.

⁶⁵ А. Белић, *op. cit.*, 93.

⁶⁶ Ђ. Даничић поред *хришињаница* наводи још *Крањца* и *Сремица*, *Основе*, 327.

ношћу спојити са њиховим временом, односно половином деветнаестог века.

Ако бисмо пошли од принципа Вуковог Рјечника, свакако да на целој језичкој територији нису биле уобичајене речи *Бољевчанин*, *Књажевчанин*, *Венецијанац* (у народу *Млечанин*, *Млечић*), *Бурђијанка*, *Торлакиња* јер је за то потребно и познавање тих места и крајева. Међутим, како се имена етника образују непосредно по настанку назива места или земље, то се, с обзиром на ову чињеницу, не може говорити о овим речима као о новим творевинама (можда би се као нови облици, али специфични само за поезију Б. Радичевића, могли третирали *Рваћан*, вероватно настало од **Рваћанин*, *Србињка* и *дубравкиња* „вила становница дубраве“, што је образовано, свакако, према „вила загоркиња“, „вила облакиња“).

Зато се ове „нове“ речи могу посматрати само у светлу морфолошких тенденција⁶⁷.

119. Као карактеристика романтичарских песника издвајају се следећи моменти:

а) употреба имена етника без суфикса *-ин*, што је свакако у вези са метром, иако су такви облици у језику већином били познати и б) употреба облика *Славјанин*, *Славјан*, *христијанин* који упућују на везу са руским, а можда и са црквеним језиком (*христијанин*).

IX

ЗБИРНЕ ИМЕНИЦЕ (NOMINA COLLECTIVA)

120 Разматрајући именице које показују збир ствари или лица, некад и њихову множину (саграђене од именичких основа, придевских, па и глаголских, и суфикса *-ба*, *-ад*, *-еж*, *-ија*, *-ина*, *-иња*/*-ошња*, *-ња*, за женски род, и *-је*, *-иње*, *-сиво*, за средњи род), разврстали смо их у неколико група:

I. Именице које значе уопште неки збир, скуп

1) живих бића (људи и животиња)

а) женски род

⁶⁷ Може се рећи да се у том смислу поклапају са данашњим стањем, изузимајући облике без суфикса *-ин*, исп. М. Стевановић, *op. cit.*, 501, 502, 503, 521, 529, 548.

- ад*: *мравад* (ПП 215, 217), *овчад* (ПП 413), *йчелад* (ПП 210) — са именицом у општем делу; *дивљад* (ПП 128), *бивад* (ПП 64) — са придевом и глаголом у општем делу;
- ија*: *браџија* (ЈЈЗ 250), *ленардија* (ЈЈЗ 242), *скоџија* (ЈЈЗ 114), *хуса-рија* (ЈЈЗ 378), *џиганија* (ЈЈЗ 176) — са пуним обликом именице у општем делу; *йенадија* (ЈЈЗ 444), *йрошчадија* (ПП 375), *Србадија* (БР 103, 107, 142, ЈЈЗ 83, 100, 115, 134, 242, ЂЈ IX 168), *Турадија* (ЈЈЗ 162, 236, 609, 610) — у општем делу са обликом именице који је већ изведен суфиксом *-ад* у значењу збира;
- иња/-оџиња*: *голоџиња* (ПП 413), *сироџиња* (БР 93, ПП 43, 138, ЈЈЗ 95, 104, 168, 187, 217) — са придевом у општем делу;
б) средњи род
- је*: *зверје* (ЈЈЗ 400, 462, ЂЈ X 102), *особље* (ПП 282), *робље* (СВ 135, 143, ПП 36, ЈЈЗ 89, 109, 112, ЂЈ I 23, 57, 119, 148) — са именицом у општем делу;
- сџво*: *брајсџво* (СВ 219), *људсџво* (БР 95, 318, ПП 36, 127, 130, 172, 173, 193, 255 285), *йлемсџво* (ЈЈЗ 432), *славјансџво* (ПП 102, 110н, 119, 120, 126, 127), *Славсџво* (ПП 120, 122, ЂЈ I 133), *Србисџво* (ЈЈЗ 29, 259), *Срџсџво* (ПП 147, ЈЈЗ 56, 73, 83, 90, 102, ЂЈ I 133, 139, 143, VIII 82), *йуџинсџво* (ПП 127, 128), *Хеленсџво* (ПП 122), *Хрвајсџво* (ПП 147), *чов(ј)ечансџво* (СВ 152, ПП 54, 130, ЈЈЗ 95, 349), *чов(ј)еџсџво* (ПП 127, ЈЈЗ 42, 308, ЂЈ VIII 122), *чојсџво* (БР 385) — са именичким општим делом;
- 2) предмета
- а) женски род
- ез*: *гњилез* (ЈЈЗ 189), *йфулез* (ЈЈЗ 98, 297, 432, ЂЈ I 73, 121, VIII 122, IX 248), *црнеж* (ЈЈЗ 458) — са придевом у општем делу;
б) средњи род
- је*: *биље* (ПП 158, 176, ЈЈЗ 66, ЂЈ I 1, 2, 112), *бисерје* (ЂЈ IX 8), *борје* (ЂЈ I 149), *гласје* (ПП 205), *грање* (БР 75, 206, ПП 254, ЈЈЗ 54, ЂЈ I 69, 72, II 58), *грмење* (БР 244), *гробље* (СВ 135, 143, 177, 203, III 36, 130, ЈЈЗ 90, 109, ЂЈ I 160, 163), *грознје* (БР 35), *дрвеће* (БР 134), *дање* (ЈЈЗ 585), *дрвље* (БР 124, ПП 62, 108, 165, 184, 215, 225н, ЈЈЗ 92, 173, ЂЈ II 145), *зрње* (ПП 185), *јерје* (БР 98, 105), *камење* (БР 21, 87, 113, СВ 125, 215, ПП 8, 10, 156, 161, ЈЈЗ 24, 60, ЂЈ I 164, II 27), *класје* (БР 100, ЂЈ I 111), *комађе* (БР

108, 407, ЈЈЗ 263, ЂЈ II 19), *корѣње* (ЈЈЗ 84), *лисје* (БР 215, 353, ЂЈ I 118, II 73, X 18, 62), *лишће* (БР 29, 75, СВ 127, 141, 172, ПП 82, 167, 172, 254, ЈЈЗ 25), *облачје* (ПП 53), *ѡаѡерје* (ЂЈ II 111), *ѡерје* (БР 160, СВ 215, ПП 91, ЈЈЗ 141), *ѡрсѡење* (ЈЈЗ 152), *ѡрамење* (ЂЈ I 119, II 36), *ѡруће* (БР 108), *сјемене* (ПП 92), *сѡ(ѡ)ење* (БР 69, 87, 94, 124, 280, ПП 215, ЈЈЗ 43, 173, ЂЈ I 28, 54, 55, 95, II 58 VIII 4), *сѡријење* (СВ 200), *ѡрње* (СВ 108, 149, 163, 194, ПП 33, ЈЈЗ 101, ЂЈ I 16), *ѡруње* (БР 54), *ѡруље* (ПП 37), *уђе* (ПП 37), *хри)је* (ПП 62), *ѡ(ѡ)јеће* (БР 7, 30, 33, 48, 56, 57, 60, 95, СВ 120, 124, 153, ПП 3, 10, 11, 18, 21, 30, 33, 34, 78, 85, 102, 136, 158, 162, 254, ЈЈЗ 25, 33, 45, 51, ЂЈ I 2, 16), *чокоће* (ЂЈ I 113), *шаѡорје* (ЈЈЗ 410) — са именичким општим делом; *ѡворје* (ПП 41) — са глаголским општим делом;

-ѡње: *расѡиње* (ПП 206, ЈЈЗ 60) — са глаголским општим делом;

-сѡво: *ѡѡућсѡво* (ПП 314) — са синтагматским општим делом.

II. Именице које значе збир, скуп младих живих бића или нечега што је нејако, слабо, мало, ситно

1) жива бића (женски род)

-*ѡд*: *гуѡичад* (ЈЈЗ 348), *деѡиѡад* (БР 222), *зѡдрѡад* (ЂЈ X 181), *зв(ј)ерад* (ПП 35, 289, ЈЈЗ 397, 400), *зѡичад* (ЂЈ VIII 86), *јагѡад* (ПП 199, 217), *кљусад* (БР 94), *лавчад* (ПП 139), *момчад* (БР 67, 136, 289, 321, СВ 172), *ѡаѡичад* (БР 229), *ѡерад* (СВ 212), *ѡраунчад* (ЂЈ I 146), *ѡрвенчад* (ЂЈ I 1п), *ѡрончад* (ПП 345), *сирочад* (БР 215, ПП 139, ЂЈ I 3, VIII 37, 112, IX 100), *славујчад* (ЂЈ II 98, 111, IX 93), *сљѡйчад* (ПП 312), *унучад* (ЈЈЗ 33, 183, 130, ЂЈ I 3, 180), *Хомерчад* (СВ 181), *ѡѡѡјунчад* (ЈЈЗ 245), *ѡѡснад* (ЂЈ IX 169) — са именицом у општем делу;

-*ѡж*: *ѡилѡж* (ЈЈЗ 542), *ѡиљѡж* (ЈЈЗ 123, 144, 198) — са именицом у општем делу;

-*ѡја*: *момчадија* (ЈЈЗ 48) — у општем делу са обликом именице који је већ изведен суфиксом -*ѡд* у значењу збира;

2) предмети (женски род)

-*ѡд*: *ћѡђувчад* (ЂЈ IX 64), *зѡнчад* (ЈЈЗ 318), *ѡѡанад* (ЈЈЗ 318) — са именицом у општем делу;

-*ѡж*: *мрвѡж* (ПП 37) — са глаголом у општем делу;

-ија: *сѣйнадија* (ЈЈЗ 504) — у општем делу са збирном именицом изведеном суфиксом *-ад*;

III. Именице које означавају скуп лица организованих за извршење заједничког циља или скуп лица које повезује заједничко учешће у нечему

а) женски род

-ба: *дружба* (СВ 182, 211, ЈЈЗ 311, ЂЈ I 5, 36, 41, 129, II 4, 59, 62, VIII 19) — са глаголом у општем делу;

-ина: *дружина* (БР 68, 90, 136, 162, 163, 165, 167, 170, 209, 400, ЈЈЗ 150, ЂЈ I 54, II 35, 44, 54, 81) — са именицом у општем делу;

-ња: *ѣрайња* (ЈЈЗ 181, ЂЈ I 150, II 39, 50) — са глаголом у општем делу;

б) средњи род

-сѣво: *друсѣво* (*друшѣво*) (БР 135, 136, 151, 170, 319, 363, ПП 27, 115, 149, 159н, 168, 246, 309, 337, ЈЈЗ 42, 50, 144, 432, ЂЈ IX 209) — са именицом у општем делу.

121. Опште морфолошке карактеристике:

а) за означавање збира живих бића (људи и животиња) у највећем броју примера јавља се суфикс *-ад* и *-(ад)ија*, нешто ређе *-сѣво*, а суфикси *-је* и *-еж* само у неколико образовања;

б) за означавање, пак, збира предмета највише су заступљене именице са наставком *-је*, док су врло ретки завршеци *-ад*, *-еж*, *-ија*, *-сѣво*;

в) суфикси *-ба* (*дружба*), *-ина* (*дружина*), *-ња* (*ѣрайња*) и *-иња/-оѣиња* (*сѣроѣиња*) само су у служби за означавање збира живих бића, не и предмета⁶⁸.

122. Особености у вези са појединим образовањима:

а) *дивљад* и *бивад* одступају од системе са именицом у основи због придевског и глаголског општег дела, а немају ни једину према збиру који означавају (*дивљад* „све што је дивље“, тј. конкретно у нашем примеру „Азијати, Турци“, а *бивад* „све што бива, постоји“, односно „сва жива бића уопште“: . . . у борбах азијском / Са *дивљад*и кобном — ПП 128; . . . једин ти си [бог] за себе у / Свемиру битник, а сва

⁶⁸ Суфикси *-ба*, *-ина*, *-иња* у вези су са акцијом која је својствена само живим бићима, док је наставак *-иња/-оѣиња* у вези са особинам која карактерише такође само жива бића.

друга *бивад* / Прам теби су прашке — ПП 64;

б) суфикс *-ād* продире и у образовања са именицама мушког и женског рода у детерминативу (*мравад, овчад, њчелад*);

в) за изведеницу *ђинђувчад* може се претпоставити аналогија према речима на *-ād*, односно да је тим путем пренет наставак *-чад*, или да је, опет аналогијом према истим именицама, најпре у свести успостављен облик *ђинђувче*, у значењу нечег малог, ситног, а онда је том облику додат наставак *-ād*;

г) суфикси *-је* и *-еж* јављају се и у образовањима са глаголском основом (*џворје, мрвезе*);

д) наставак *-иње* у речи *расџиње* ретко се употребљава за обележавање збирног значења⁶⁹;

ђ) облик *дање*, иако је употребљен у слику, одступа од досадашњих речи јер није саграђен од именице која значи неки предмет (Та и гроб је тек колевка / Бољег *дања* / — И звона су само песма / Поуздања — ЈЈЗ 585).

123. Ближа објашњења и документовање значења појединих речи:

а) *ленардија* означава присталице Ленарда;

б) *скоџија* (Турци) и *џрошчадија* (скуп сиромашних сељака) имају пејоративну нијансу (*Скоџија* се бесомучно стрви, / А мој Србин неће жалит' крви — ЈЈЗ 114; Па шта се ви ту с мојим оцем спрдате, *џрошчадијо* глупа! — ПП 375;

в) *човешџво, чојсџво* значе „човечанство, људи“ (Или је [човек] прстен оног ланца жива, / Што - но га човек *човешџвом* назива — ЈЈЗ 42; Ха, богови, *човешџва* мучење — ЂЈ VIII 122; . . . гле их јадне, / На земљици свуда хладне, / Њих, што муња од судбине / Удри *чојсџву* са висине — БР 385);

г) тако су и *голоџиња, сироџиња* (скуп голих, односно сиромашних људи), као и *брајсџво, џлемисџво, Славсџво, Србинсџво, Срјисџво, џуђинсџво, Хеленсџво, Хрвајсџво* употребљени у збирном значењу (Опет други жену и угледно *брајсџво* [хвали] — СВ 219; Ту је и *џлемисџво* и осредња реда — ЈЈЗ 432; Кад се Јевропа Србинству чуди — ЈЈЗ 259; Сложном *Срјисџву* и *Хрвајсџву* пале / Л'јепо тада коцке боље среће — ПП 147; Заљев многи и многи накрњи теби *џуђинсџво* — ПП 127;

⁶⁹ Т. Маретић наводи *јеловиње, мушкиње, џаичиње, звјериње, џсенскиње*, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, III izd., Zagreb 1963., 337.

Тако *Славство* к'о *Хеленство* прије / Диоскуре своје ће да има — ПП 122;

д) *гњилез* и *џрулез* употребљени су у пренесеном смислу на људе, свет уопште (Да полијем онај *гњилез* / Што баш онда слатко спава — ЈЈЗ 189; Који оре, копа, туђу њиву тежи, / Кад богата *џрулез* на душеку лежи — ЈЈЗ 98);

ђ) *црнеж* својим значењем обухвата мрак и стене, односно стење у мрклом мраку (А старац се сада по лествама спусти, / Па загази натраг у тај *црнеж* густе — ЈЈЗ 458);

е) *џворје* означава збир предмета исклесаних од камена, тј. оно што је „творено“, рађено од камена (Бакља гори лучи бл'једе / Расвјетљује то просторје / Бјељим чини б'јело *џворје* — ПП 41);

ж) облици *облачје* и *сџријеље* изражајнији су у песничком језику него што би то била њихова множина: и Прерадовић, обликом *облачје* (Ти [љубав] растављаш све *облачје* оно / Што се купи изнад наших глава — 53), и Враз, обликом *сџријеље* (Говор' срце како један једит [поглед] / *Сџријеље*, раје, боче сипа у ме — 200) очигледно су желели да представе свеобухватну количину, сједињено мноштво облака и стрела. За то им је као снажнији израз био облик збирних именица. Ово поготову проистиче из поменутих Вразових стихова где је могао бити употребљен и множински облик *сџријеле* без последица по стих или метар.

У овом смислу вредна су пажње још нека образовања са суфиксом *-је* као семантичким знаком збира. То су најпре *хридје*, *уђе* која би се с обзиром на појам предметности могла уклопити у семантику колективних именица, односно именица са значењем неког збира (Мален поток и велика р'јека / *Хридје*, дрвље, равнице и горе — ПП 62; Око тебе [смрти] мрвеж, развалине, / *Уђе*, трупље, кости и стрвине — ПП 37). Мало су удаљенији, необичнији збирни облици *јерје*, *гласје*, а нарочито *дање*. Али ако се прихвати употреба збирног образовања *јерје* у значењу предмета, мада фигуративно исказаног, а *гласје* схвати као јединствена, неразлучна целина, као сливеност гласова, онда је разумљива и оваква песничка форма тананијег изражаја (Па довати јера тананого, / И још оног, брата, дебелого, / . . . / Удри њима по ветру и мраку. / . . . Али гледај куд ћеш, главо моја, / Јер ако те то *јерје* довати, / Оћеш, богме, грко оплакати — БР 98; А у лађи возари лагуни, / . . . / Весла њима дрво одабрано — / Побратиме то *јерје* танано — БР 105; Вишњи дигне благословну руку, / Валови се *гласја* поутаже — ПП 205). Тако је и у изведеници *дање* изражена слична

поетска тежња — означавање неке целине, јединства, не низа издвојених, појединачних појмова (Та и гроб је тек колевка / бољег дања — ЈЈЗ 585; Спојила се душа ноћи / Спојила се с душом дања — ЈЈЗ 601);

з) *дружба* значи „дружина, друштво“ (Сад небеска *дружба* Ју окружи — СВ 182; Ту с *дружбом* давно Обилић спава — ЂЈ I 36);

и) *прайња* означава погребну поворку, а и скуп пратилаца (Кад је деку земља скрила / *Прайња* га је оставила — ЈЈЗ 181; Лагани корак *прайње* мален: / Бесшумно следи замишљенога — ЂЈ I 150).

124. Од речи стране етимологије поменућемо *Славјансџво* (према руском), *ђинђувчад* (од мађ. *gyöngy*), *шиијунчад* (од нем. *Spion*).

125. Као нова образовања јављају се:

1) *деиџицад*, *ђинђувчад*, *мравад*, *џрошчад*, *џч лад*, *славујчад*, *слџејчад*, *Хомерчад*, *шиијунчад*, *црнеж*, *мрвез*, *ленардија*, *џрошчадија*, *хусарија*, *јерје*, *џворје*, *уђе*, *Славсџво*, *Србинсџво*, *Хеленсџво*, *Хрвајсџво* — речи које не региструје ниједан речник, а ни грађа за Р (изузев *јерје* у РЈА, али с напоменом да је ово творевина Б. Радичевића);

2) *гџилез*, *скоџија*, *дање*, *Славјансџво* — изведенице које бележи РЈА као нове за другу половину деветнаестог века, а то исто може се закључити и на основу грађе за Р, према којој су новијег датума и *облаче* и *сиријеље*;

3) *бивад* (са потврдом из стваралаштва П. Прерадовића) и *бисерје* (са изворима насталим много касније) — које наводи Р.

126. На основу нових речи очигледно је продирање суфикса *-ад*, *-ија*, *-сџво*, односно њихова продуктивност при творби збирног значења у односу на жива бића, и *-је*, *-ез* за извођење збира предмета, ствари.

ИМЕНА МЕСТА (NOMINA LOCI)

127. Значење места није у свим именичким образовањима потпуно исто. Она могу да означавају део земљишта, простора, или неку зграду, просторију и т.сл. — где се нешто налази или се налазило, где се врши каква глаголска радња, а могу бити и друга слична значења.

У погледу образовања изводе се од именица, придева, глагола или синтагми у детерминативном делу, а у управном имају суфиксе *-āj*, *-ак* *-āк/-jāk*, *-īк*, *-ац*, за мушки род, *-ја*, *-ана*, *-ара*, *-ōй*, *-ица*, за женски род, и *-ије*, *-је*, *-ло*, *-йише*, за средњи род.

128. С обзиром на врсту места, простора где се нешто налази или где се нешто ради, поделићемо ову групу речи на именице које значе

I. место на коме се налазе предмети исте врсте; место где нешто расте

-āч/jāk: *воћњак* (БР 245, 372), *маслињак* (ЂЈ II 126), *цвијећњак* (СВ 143) — са придевом у општем делу;

-īк: *йравник* (СВ 148) — са придевом у општем делу;

II. зграду, просторију, место где се нешто налази, где се нешто ради или место где је смештено оно што је означено детерминативом

-āk/-jāk: *кокошињак* (ЈЈЗ 301, 302, 339), *мравињак* (ПП 72, 215) — са придевом у општем делу;

-īк: *зимовник* (ЈЈЗ 40н), *уљаник* (БР 91, 92) — са придевом у општем делу; *соколик* (ПП 145); *звоник* (ПП 189) — са именицом у детерминативу;

-ана: *дворана* (СВ 171, ПП 160, ЈЈЗ 140, ЂЈ I 32, 133, II 75), *кавана* (БР 272, 273, ПП 367, ЈЈЗ 194), *механа* (СВ 119) — са именицом у општем делу;

-ара: *брашнара* (ЈЈЗ 435), *бувара* (ЈЈЗ 564), *звонара* (ЂЈ II 19), *каменара* (ПП 41, 43), *йивара* (ЈЈЗ 175) — са именицом у општем делу;

-ац: *лейњиковац* (ЂЈ I 181н) — са придевом у општем делу; *свињак* (ЈЈЗ 239) — вероватно са именицом у општем делу;

-ица: *болница* (ЈЈЗ 93, 104), *вијећница* (СВ 219), *гробница* (БР 43, 60, 79, 247, СВ 136, ПП 177, 181, 192, 197, 285, ЈЈЗ 97, ЂЈ I 11, 97, II 56), *делаоница* (ЂЈ I 13н, IX 259), *жсийница* (СВ 221), *земунница* (ЈЈЗ 143, ЂЈ VIII 29, 32, 33, 35), *исјосница* (ЂЈ II 118), *костурница* (БР 367), *ложница* (ПП 60, 61, 167), *лудница* (ЈЈЗ 93), *йивница* (ПП 159), *ризница* (ПП 342, ЂЈ VIII 24, IX 16), *сйражарница* (СВ 128), *йамница* (ПП 25, 90, 227, 228, 232, 236, ЈЈЗ 135, ЂЈ I 86, 87, II 40), *йавница* (ЂЈ II 12, 71) — са придевским општим делом, углавном;

III. место на коме се нешто налази или са раније налазило; место на коме се врши глаголска радња, односно

- 1) са именицом у детерминативу у значењу места
- а) на коме се налази оно што се казује том именицом

-ишиће: *бајшићице* (ПП 189), *бојшићице* (БР 220, ЈЈЗ 26, 88, 139, 160, ЂЈ I 10, 25, 39, 71, 74, 113, II 8, 55, 56, 57), *бријвшићице* (ЈЈЗ 408), *буђшићице* (БР 164, ЈЈЗ 339), *граншићице* (ЈЈЗ 11), *гробшићице* (ПП 139), *дворшићице* (ПП 347, ЈЈЗ 146, ЂЈ I 30, 31), *ђубршићице* (ЈЈЗ 193), *звездшићице* (ЈЈЗ 97, 386), *касайшићице* (ЂЈ IX 162, 229), *огњишићице* (БР 220, 233, ПП 77, 110, 129, 288, 388, ЈЈЗ 108, 189, ЂЈ II 12, 41), *разбојшићице* (ЂЈ II 37, 54, 113, VIII 106);

б) на коме се раније налазило оно што се казује том именицом у детерминативном делу

ишиће: *кућишићице* (ЈЈЗ 129, 304, ЂЈ I 84, II 36, VIII 8, 60), *црквшићице* (ЂЈ IX 26);

2) са глаголом у детерминативу означавајући место на коме се врши глаголска радња

- а) образовања од глаголске основе

-ло: *Белило* (БР 67), *кујайило* (БР 318, ЈЈЗ 204);

-ишиће: *боршићице* (ЈЈЗ 422, 424), *бродшићице* (СВ 117), *гаршићице* (ЈЈЗ 187, 452, 504, ЂЈ I 89, II 114), *гледшићице* (ПП 369, ЈЈЗ 41), *заклоншићице* (ПП 141, 203), *мучшићице* (ЈЈЗ 108), *ноћшићице* (ПП 76, ЈЈЗ 340, ЂЈ I 26н), *йозоршићице* (ПП 254, 282, ЈЈЗ 182), *йолејшићице* (ЈЈЗ 518), *йрибежшићице* (ЈЈЗ 6), *йризоршићице* (ПП 225), *йрсијаншићице* (БР 407), *рочшићице* (БР 136, ПП 82, 225, ЈЈЗ 119, 550, ЂЈ II 41, X 188), *сасјаншићице* (СВ 139), *сечшићице* (ЈЈЗ 406), *сјалишићице* (ЂЈ II 148), *сјфрајшићице* (ЈЈЗ 149, 465), *судшићице* (ЂЈ II 86), *йрлумшићице* (ЈЈЗ 135), *ујточшићице* (ПП 25, 399, ЈЈЗ 515), *шуровшићице* (БР 79);

б) такође глаголска образовања, али у вези са радним глаголским придевом

-ишиће: *игралишићице* (ЈЈЗ 599), *казалишићице* (ПП 179н, 161, 367), *свејишлишићице* (ЈЈЗ 199), *свеучилишићице* (ПП 282, 308, 375), *йркашлишићице* (ЈЈЗ 67), *училишићице* (ЈЈЗ 432), *хрвалишићице* (ПП 132);

IV. место одређено самим општим делом (предлошког или синтагматског карактера)

-*ишиће*: *средшиће* (ПП 204 221);

-*је*: *редошочје* (ПП 97);

V. место, простирање (исказано синтагмом, предлогом и именицом, у детерминативном делу) у односу на

а) географск: објекте

ије: *Приморије* (ЂЈ II 85, 127);

-*је*: *Подунавље* (ЂЈ I 134);

-*ина*: *Посазина* (ПП 123);

б) разне предмете и појмове уопште

је: *залађе* (БР 81, 94, 328, ЈЈЗ 318), *шодворје* (ПП 218), *шодоље* (ПП 306, ЈЈЗ 400), *шредвратије* (ПП 376);

-*ак*: *закушак* (ЈЈЗ 448, 460), *зајећак* (ЈЈЗ 144), *шрикрајак* (ЈЈЗ 203);
в) тело

-*ај*: *наручај* (СВ 120, ПП 20, 49, 74, 115, 185, 194, 240)

-*ије*: *наручије* (ЂЈ II 97), *шодножиј* (ЂЈ IX 30, 218)

-*је*: *закриље* (ЈЈЗ 503, 532), *зачеље* (ЈЈЗ 143, ЂЈ II 36), *наруч(ј)е* (БР 89, 97, 238, 381, 411, 413, ПП 146, 265, 324, 355, ЈЈЗ 5, 21, 32, 160, ЂЈ VIII 5, 24) *окриље* (ПП 115, 178, ЂЈ VIII 8), *шодножије* (ПП 26, 66, 204, 320, ЂЈ IX 69), *шрочеље* (ПП 166 168, ЈЈЗ 524), *узглавље* (СВ 122, ПП 191, ЈЈЗ 3).

На крају додаћемо још неке именице које у себи садрже значење места:

-*ај*: *лежсај* (ПП 76);

-*ја*: *шровалија* (БР 161);

-*ош*: *шукосш* (ЂЈ I 30, VIII 13, 131).

129. Преглед заступљених суфикса показује извесне занимљиве црте:

1) суфикс *-ица* јавља се само у вези са основним придевским делом, односно само у вези са придевима на *-ш*;

2) постоји само једна именица са суфиксом *-ица* изведена преко радног глаголског придева (*делаоница*);

3) поред изузетне појаве суфикса *-ош* (*шукосш*) и појединачних образовања са наставцима *-ај* *-ије*, *-је*, пажњу привлаче изведенице са завршним делом *-шк* (*зимовшк*, *уљаник*, *звоник*, *соколшк*);

4) постоје само две потврде за именице са суфиксом *-ло* (*Белило*, *куйайило*);

5) нема ни једне потврде за суфикс *-арница* (именице типа *књи-жарница*, *џосласишчарница*⁷⁰);

б) има највише примера са суфиксом *-ишије*.

130. Мало необичнија образовања представљају:

соколик „место где су соколови“, тј. фигуративно „храбри људи, јунаци“, настало свакако према именицама типа *борик* (Црногорског из свог *соколика* / Ти [Његош] се диже над царе и бане / Сјајним умом духа узорника — ПП 145); *каменара* „место где се обрађује, теше камен; просторија, врста радионице, у којој клесар израђује предмете од камена“ (У прастарој *каменари* / Старац сједи сједобради / Руководи занат стари: / Реже, дубе, струже, глади — ПП 41); *бајшише* „бајно место“ (По ливадах и по цвјетних лузих, / По *бајшишу* раја намишљена — ПП 189); *граншише* с обзиром на општи део *гран-* можда означава грање, односно „место где су гране, место на грању“ (. . . бројна јата, / . . . / Лете кули крај прозора; / Час су доле на *граншишу* — ЈЈЗ 11); *звездишије* означава „место на коме су звезде, звездани простор“ (Једном се дигох у *звездишис* плавно, / Диг’о ме мисли одушевљен лет — ЈЈЗ 97); *бродшише* представља, вероватно, „место где се прелази преко воде, неко плитко место погодно за прелазак“ (Кажу негдје Вила / да чува *бродшише*, / Па десницу сваког / од јунака пиште — СВ 117); *гаршише* означава „место где је нешто изгорело, једна или више кућа“ (А где деца наша пиште / Није село већ *гаршише* — ЈЈЗ 504; А по *гаршишу* дома срушеног — ЂЈ I 89), али у једном примеру можда има значење „гар, чађ“ (А дим лети у висину горе, / Све лижући небо и облаке; / Помрачише сунце са *гаршишем* — ЂЈ II 114).

Најзад, можемо поменути да *куйайило*⁷¹ значи „лечишште, бању“ (Големо људство сад се амо збило, / Ко што је свуда где је *куйайило*: / Тај здравље тражи, јер га нема дуго — БР 318); *бришвишије*⁷² „место на коме је углављена бритва“ (Али од колача не отсече ништа, /

⁷⁰ М. Стевановић, *op. cit.*, 554.

⁷¹ Новијег је постанка и ова реч потиснула је стару „купало“ која је сасвим добро саграђена, насупротив речи *куйайило* (купати + ло), М. С. Московљевић, Бања, купалиште, купељ, купатило, купка, Наш језик, књ. II, 234—237.

⁷² Отокар Колман издваја речи као *секиришије*, *кочише* (држаља у секире, косе) само са значењем „део неког оруђа или справе“ (Још нешто о речима на *-ишије*, Наш језик, књ. II, 18); међутим, наша реч *бришвишије* иако налик на *секиришије*, *кочише*, упућује поглавито на значење места.

Већ саломн бритву управ' до *бришвишиџа* — ЈЈЗ 408); *кућишиџе* не значи само „место где је раније била кућа“ него и саму кућу „дом“ (Милију-нима пале *кућишиџе* — ЂЈ I 84); *касаишиџе* и *сечишиџе* означавају „место где се касапи, сече“ (Испрва шћаше деце иљаду, / Да их на *касаишиџе* своје отпрати — ЂЈ IX 162; И одведе тако [бика] право до *сечишиџа* — ЈЈЗ 406); *гледшиџе* означава схватање на основу којег се нешто разматра, објашњава (С вишег *гледшиџа* треба да ви ту ствар сматрате. Ко ће се на та мала зла обзирати — ПП 369) — па, према томе, овде није значење места, већ радње⁷³, мада би се могло тумачити и као „основица (фигуративно „место“) на којој се разматра“; *џукоџи* иако ономотопејског карактера, представља „место где је нешто пукло, раздвојило се“ (Као да је камен у љутини пук'о / И у *џукоџи* своју све живо повук'о — ЂЈ I 30).

131. У овој групи постоји само неколико речи страног порекла: *ђубришиџе*, а вероватно и *буњишиџе*, упућују на грчки језик, *средоџочје* је руска реч (средоточие), *гледшиџе* је преузето из чешког (hledišťe), док *касаишиџе* (< *kasap*), *кавана* (< *kahvehane*) и *механа* (< *meyhane*) представљају турске речи (*кавана* и *механа* са суфиксом *-ана*⁷⁴ персијског порекла који је у наш језик продро преко турског језика).

132. Међу новим речима највише има оних које не бележе речници, ни грађа за Р: *соколик*, *наручије*, *џодноџије*, *бајшиџе*, *бришвишиџе*, *граншиџе*, *звездшиџе*, *касаишиџе*, *џозоршиџе*, *џолейшиџе*, *џрулшиџе*; У РЈА као нова образовања помињу се: *маслинак*, *лејџиковоац*, *сечишиџе*, *шуровшиџе* (ово последње само за потврдом из дела Б. Радичевића) и *џукоџи* (али у мушком роду, док је у нашем примеру женског рода); ЂП региструје: *закуџак*, *закриље*, *средоџочје*, *куџаџило*, *ђубришиџе*, *сџалшиџе* и *хрвалшиџе*.

133. Начин творбе нових речи упућује на следећи закључак:

1) изведеница *соколик* доказује да се суфикс *-џик* још осећао као продуктиван⁷⁵;

2) на основу само једне потврде за суфикс — *(он)џа* (у *делао-ница*, иако не спада у нове творевине), а ниједне за суфикс *-(арн)џа*,

⁷³ Ово није у духу нашег језика и представља утицај чешког језика, Р. Бошковић, Поводом чланка Г. А. Паунова, Наш језик, књ. I, 275—278.

⁷⁴ Настало од *hané* „кућа“ (*kahvé hané* > *кавана*).

⁷⁵ Овај суфикс ређе се среће у именица са значењем места, које је било примарно у *борик*, где се подразумева и извесна врста збира („борово место“ и „борова шума“) — А. Белић, Грађење речи, 88.

може се претпоставити да су оба ова наставка обележје савременог језика, односно каснијег језичког развоја у вези са оформљавањем нових, посебних занимања и разних делатности уопште⁷⁶;

3) употреба речи са наставком *-ије* (*наручије, њодножије*) упућује на утицај црквенословенског језика

4) већи број нових речи са суфиксом *-ишије*

а) потврђује његову најизразитију функцију за извођење именица овог значења

б) појачава, шири његову продуктивност.

СЛОЖЕНЕ РЕЧИ (NOMINA COMPOSITA)

134. Још 1828. године у „Даници“ Вук Ст. Караџић поред изведених речи наводи и сложене, али само њихов попис са разврставањем по групама према врстама речи које улазе у склоп појединих сложеница⁷⁷. Тако исто поступа и Ђ. Даничић у својим Основама⁷⁸ не улазећи у суштину и стварни смисао сложеница у нашем језику. Тај смисао, односно значење тумачи А. Белић уочавајући да су сложенице у нашем језику ексцентричног типа, тј. „да значе приписивање (некоме или нечему) онога што по значењу садржи сложена реч; на пр. *рићокоса* није *рића коса* већ „женско чељаде са рићом косом“⁷⁹, а да по односу њихових саставних елемената представљају делове реченице, синтагме са истом функцијом⁸⁰. Међутим, између њиховог општег значења, ексцентричног, и тумачења односа саставних делова, потребно је премостити још један врло важан, најважнији проблем: решење како уопште настају сложене речи. Одговор на ово питање у ствари је та неопходна карика која повезује два ранија поменута фактора: значење и међусобни однос саставних делова, боље рећи међусобни однос и значење јер се ово друго, тј. значење, не може развити без присуства речи повезаних истом реченичком функцијом и дуготрајном напоредном употребом. Ово већ означава први услов за постанак неке сложене речи, али ни-

⁷⁶ Исп. *књижевница, маркарница* и сл.; *чистионица, њерионица, шпедионица* и друге (М. Стевановић, *op. cit.*, 554).

⁷⁷ Вук Стефановић Караџић, Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у Српском језику, Даница 1828, 96—103.

⁷⁸ Ђуро Даничић, Основе српскога или хрватскога језика, 42—46.

⁷⁹ А. Белић, Грађење речи, 41.

⁸⁰ *Ibid.*, 33—34.

како и једини. Потребно је да се поред јединства функције и дуге напоредне употребе у реченици која може довести до јединства значења развије и јединство облика⁸¹ — једна јединствена реч, али таква реч код које се и поред тог новог, јединственог значења стално осећају и њени саставни делови. Онда када таква реч измени толико свој облик да се њена сложеност више не осећа, престаје да буде сложеница, иако је то некада била, мада синтагматско значење код тако добивених простих речи остаје и даље, без обзира што обележава један појам⁸².

135. Али док А. Белић за стварање нових сложеница, којима су неопходне три фазе: промена значења, уопштавање једног акцента у групи речи и губљење (или јављање) нове системе облика⁸³, даје приоритет промени значења, проф. М. Стевановић сматра да је акценат одлучујући фактор: „Битно је . . . за постанак сложеница да се измени значење које су имали њени делови док су се употребљавали у синтагми односно реченици као посебне речи. Нешто је мање од значаја и промена облика њихова као одређеног скупа гласова, док промена акцента и квантитета доследније и од једног и од другог пре споменутог елемента прати процес претварања групе речи у сложеницу“⁸⁴. Ово се заиста врло јасно огледа у географским именима, као *Бањалука* и *Бања Лука*, где је значење и у једном и у другом случају потпуно исто, измењено, а једино у зависности од акцента имамо сложеницу или синтагму. Из тог разлога задржано је у писању *Нови Сад* (*Нџви Сад*) где је значење такође потпуно измењено⁸⁵.

136. Тамо, пак, где једна од саставних речи ближе одређује другу која чува своје буквално значење, не долази до срастања у сложеницу, већ полусложеницу, а поменути однос има и своје спољашње обележје, тј. између саставних делова пише се цртица (нпр. *радио-сџаница*, *налив-џеро*, *бисер-чашиа*, *зелен-горица*). Наравно, у оваквим скуповима и акценат остаје неизмењен. Овде, значи, није дошло до промене значења, а још мање до промене акцента, самим тим ни до стварања једне речи — сложенице. Али и када би се занемарио спољашњи знак, цртица, односно и онда када би се ове речи при писању спојиле у једну целину, добио би се исти резултат: речи са неизмењеним значењем саставних делова, а што није у духу нашег језика, већ

⁸¹ А. Белић, О језичкој природи и језичком развоју, књ. I, 271, књ. II, 114.

⁸² А. Белић, *op. cit.*, II, 116—117.

⁸³ А. Белић, *op. cit.*, I, 273.

⁸⁴ М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, 416.

⁸⁵ *ibid.*, 416—417.

упућује на стране утицаје. Но, било да овакви спојеви речи представљају буквалан превод са немачког језика, у коме је веома развијен тип есоцентричних сложеница, било да су саграђене по угледу на турске сложенице (као *рубин-кайљице*, *славуж-јесма* према *буљубаша*, *дуван-кеса* и сл.), међу њима постоји извесна разлика. Док се више из језика не могу уклонити поменуте речи *радио-станица*, *налив-јеро* и друге сличне њима, дотле полусложенице типа *бисер-чаши*, *зелен-горица* остају само као песнички изрази карактеристични нарочито за романтичарске песнике.

137. Како се полусложенице разликују по значењу од правих сложеница, при разврставању материјала биће посебно издвојене, али и ту ће се водити рачуна о морфолошком саставу и о међусобном синтаксичком односу саставних делова, као што ће то бити учињено и код правих сложеница⁸⁶.

138. Напоменућемо да поред поменутих научних дела у којима се разјашњава постанак и природа сложеница, постоји и мањи број чланака посвећен објашњењу неке сложене речи, или, пак, читавом типу сложеница, као што је то случај са императивним сложеницама и неким другим⁸⁷.

139. *Полу ложенице*

а) са придевом у детерминативном делу:

бујиун-род (ЈЈЗ 245), *гвозден-решетка* (ЈЈЗ 141), *зелен-горица* (СВ 150), *зелен-двори* (ЈЈЗ 500), *зелен-долина* (СВ 154), *зелен-ливада* (ПП 209), *зелен-лисје* (ЂЈ I 106), *зелен-лишће* (СВ 158), *зелен-луг* (СВ 130), *зелен-јеродол* (СВ 137), *зелен-вила* (ПП 167), *зелен-јрава* (ЈЈЗ 131), *зелен-шума* (ЈЈЗ 316), *невер-слава* (ЈЈЗ 35), *румен-воће* (СВ 176), *румен-зраци* (ЈЈЗ 316), *румен-крваца* (ЂЈ X 37), *румен-ружса* (ПП 16, ЈЈЗ 384), *румен-ружица* (СВ 127), *румен-усне* (БР 212), *сићуш-јрашци* (ЈЈЗ 504), *црвен-каја* (ПП 167, 183, 192), *црвен-крваца* (ЈЈЗ 83), *црвен-јайир* (ЈЈЗ 268) *шарен-лујкови* (ЂЈ

⁸⁶ Придржаваћемо се класификације и редоследа које је дао проф. М. Стевановић у „Савременом српскохрватском језику“.

⁸⁷ М. Стевановић, Императивне сложенице, Наш језик н. с. књ. VIII, 6—18; О сложеницама типа „народнорепубликанац“ и поводом њих, Наш језик н. с., књ. VI, 153—159.

IX 165), *шарен-рај* (ЂЈ I 79), *шарен-чаша* (ЈЈЗ 277), *дели-Марко* (ЈЈЗ 203), *дели-Сенџомаш* (ЈЈЗ 127), *дели-синци* (ЈЈЗ 151);

б) са именицом у детерминативу:

Будим-град (ЈЈЗ 402, 434), *Загреб-град* (ПП 167), *Омиш-град* (ПП 202); *алем-камен* (ПП 112, ЈЈЗ 307), *алем-каји* (ЈЈЗ 54), *алем-морје* (СВ 131), *алем-свијеће* (СВ 172), *алем-чаша* (ПП 204, 218), *биљур-сџакло* (ЂЈ X 44), *бисер-дар* (ЈЈЗ 328), *бисер-кайља* (ПП 218), *бисер-роса* (ПП 213, ЈЈЗ 602), *бисер-суза* (ЂЈ I 153), *бисер-сузица* (СВ 183), *бокор-дрво* (ЈЈЗ 71), *буздован-десница* (ЈЈЗ 395), *виџез-Јованом* (ЈЈЗ 382), *голијаџ-комар* (ЈЈЗ 393), *гром-јунака* (ЈЈЗ 88), *гусло-жице* (ПП 131), *дембел-баше* (ЈЈЗ 245), *ђул-усне* (ЈЈЗ 283), *жар-џиџица* (СВ 135), *жубор-вода* (ПП 208, ЂЈ I 65), *зим-зелен-сјај* (ЈЈЗ 430), *извор-вода* (ЈЈЗ 200), *јавор-гусле* (ПП 41, 177, ЂЈ I 153), *јадран-вода* (ЈЈЗ 116), *јадран-море* (ЈЈЗ 116), *јунак-дух* (ПП 136), *камен-дар* (ПП 42), *камен-киџ* (ПП 43), *каур-џесеџо* (ЈЈЗ 135), *корал-грана* (ЈЈЗ 21), *крисџал-џалаџа* (ЂЈ I 147), *леџиџир-рој* (СВ 172), *лавор-венаџ* (ЂЈ I 138), *лавор-венаџ* (ЈЈЗ 468), *љубав-искре* (ЈЈЗ 300), *мелем-биље* (ЈЈЗ 275, 424), *мелем-врело* (ЈЈЗ 106), *мелем-звезда* (ЈЈЗ 516), *мелем-џрава* (ЈЈЗ 396), *мелем-цвеће* (ЈЈЗ 74), *мирис-груди* (ЈЈЗ 279), *мирис-роса* (ЈЈЗ 328), *мирис-цв(и)еће* (СВ 158, ЈЈЗ 301, ЂЈ I 106), *мрамор-џлоча* (СВ 159), [из] *недоглед-давнина* (ЈЈЗ 95), *оклоџ-сџена* (ЂЈ X 21), *оџој-сни* (ЈЈЗ 56), *оџров-извор* (ЂЈ I 155), *оџров-зуби* (ЈЈЗ 66), *оџров-срце* (ЂЈ I 50), *оџров-сџрела* (ЈЈЗ 26), *џанџир-кошуља* (ЈЈЗ 409), *џелен-бака* (ЈЈЗ 181), *џламен-бич* (ЂЈ I 89), *џламен-вино* (ЈЈЗ 291), *џламен-џесма* (ЈЈЗ 30), *џонос-јунак* (ЂЈ I 22), *раскош-хљеб* (СВ 196), *рубин-каџиџице* (ЂЈ I 92), *рубин-усница* (ЂЈ IX 46), *самур-каџџак* (ЈЈЗ 432), *сјај-месеџ* (ЈЈЗ 28), *скерлеџ-џресџо* (ЈЈЗ 221), *славуџ-џесма* (ЈЈЗ 279), *славуљ-(џ)џиџица* (БР 53, ЈЈЗ 76, 224), *славуџ-џиџица* (СВ 119, ПП 33, 117, 118, 175), *соко-душа* (ЈЈЗ 29), *Срб-јунак* (ЈЈЗ 88), *сумор-џиџице* (ЈЈЗ 275), *сунђер-брађа* (ЈЈЗ 189), *џамјан-воњ* (ЈЈЗ 433), *Тайар-звер* (ЈЈЗ 434), *Тайар-џар* (ЈЈЗ 376), *џиран-џаша* (ЈЈЗ 100), *узор-[џ]џиџице* (ЈЈЗ 254), *узор-сџоџица* (ЈЈЗ 396), *цвеџ-долина* (ЈЈЗ 316), *џар-очи* (ЈЈЗ 284), *џелик-синови* (ЂЈ I 150), *џемер-дека* (ЈЈЗ 181), *џоџор-џеџа* (СВ 136), *џеђер-џиџиџа* (ЈЈЗ 153), *џеђер-уснице* (ЂЈ IX 40), *џеђер-усџа* (ЂЈ X 203), *џехер-одаџиска* (ЈЈЗ 152).

140. *Слоџенице џрема синџџаксџџком односу џихових делова*

I НАПОРЕДНЕ (КОПУЛАТИВНЕ)

богочовек [Христос] (ЈЈЗ 117), *зайадо-југ* (ЈЈЗ 359), *север-исток* (ЈЈЗ 359), *драгољуб* [цвет] (СВ 129, 138, ПП 34, ЈЈЗ 7).

II ДЕТЕРМИНАТИВНЕ

1) Уже дeтeрминативне, одредбене

а) од придева (ређе заменице или броја) и именице:

благдан (ПП 31), *гвоздензуба* (БР 222, 232, ЈЈЗ 219), *каракалѝак* (СВ 217), *миомир* (ЈЈЗ 54, 97, 290, 328, ЂЈ I 118), *благочесѝ* (ЈЈЗ 127), *дивокоза* (ЂЈ VIII 28, 40), *зловолѝа* (ЈЈЗ 35, 147), *злодух* (ПП 151), *злојед* (ЈЈЗ 422), *злокоб* (ЈЈЗ 503, 401), *Миловук* (ЂЈ I 178), *ѝуноѝрба* (ЈЈЗ 427), *самоволѝа* (ПП 138, ЂЈ VIII 4, 84), *самостѝан* (ПП 188, 274, ЂЈ II 87, 94), *свебиће* (ПП 287), *свемир* (ПП 36, 64), *свемоћ* (ПП 63, 73, 203, ЂЈ I 83, IX 5, 63), *свеѝокруг* (ЈЈЗ 320), *сладолед* (СВ 114), *стѝароволѝа* (ЈЈЗ 7), *широдол* (ЈЈЗ 455), *шестѝојер* (ЈЈЗ 409), *веледушје* (ПП 141), *дволичје* (ЈЈЗ 16), *једноличје* (ЈЈЗ 325), *малоумље* (ЈЈЗ 35), *ошѝфроумље* (ПП 110, ЂЈ IX 124), *милосрђе* (ПП 37, 52), *свесилѝе* (ПП 35), *свеславље* (ПП 62н), *високоѝлишѝовање* (ЈЈЗ 500), *самойоуздање* (ЈЈЗ 451), *стѝолеће|стѝолѝе* (ПП 101, ЈЈЗ 117, ЂЈ I 148), *ѝисуће|леће* (ЈЈЗ 506), *широкогрудѝе* (ЈЈЗ 589), *стѝолеѝије* (ЈЈЗ 517, ЂЈ II 96, 99, IX 95), *двореѝак* (ПП 86), *злокобник* (ЂЈ VIII 74, 120), *ѝрвосвећеник* (ЂЈ VIII 90, 109, 110, 113, 136), *стѝоглавник* (ПП 201), *стѝолеѝник* (ЈЈЗ 516, ЂЈ I 120, II 104, IX 131), *бјелоглавка* (СВ 133), *жуѝоволѝка* (СВ 129, 140, 174), *добровољкиња* (ПП 161н), *драгоцјеносѝ* (ПП 8), *свемилосѝ* (ЂЈ IX 175), *свемоћносѝ* (ЂЈ IX 18), *самоволѝсѝво* (ЂЈ VIII 61, X 47), *свемогућсѝво* (ЈЈЗ 4, ЂЈ II 123), *свеѝоѝајсѝво* (ЈЈЗ 512), *ѝразнокесѝћ* (ЈЈЗ 270), *шестѝојерчић* (ЈЈЗ 195), *добровољцац* (ПП 159н, 161), *жуѝокљунац* (ЈЈЗ 368н), *иновјерац* (ПП 72), *иносѝранац* (ПП 92), *ѝврдоглавац* (ЈЈЗ 191), *црнокорац* (ЂЈ II 37), *чуѝоглавац* (ЈЈЗ 579), *злокобница* (СВ 141, ЈЈЗ 218, ЂЈ I 50, II 123, VIII 74, IX 141), *свемогућница* (ПП 65), *стѝогодишњница* (ПП 171н), *стѝолеѝница|стѝолеѝиница* (ПП 163, ЂЈ II 39), *сѝрамѝуѝица* (ПП 45), *сѝранѝуѝица* (БР 132);

б) од субјекта и предиката

водоѝад (СВ 171, ПП 209, ЈЈЗ 87), *камивао* (ЈЈЗ 117, 316, 329, 377), *лисѝоѝад* (СВ 141), *младожсења* (ЈЈЗ 20, 134, 159, ЂЈ II 138), *самокрес* (ЈЈЗ 18, 456), *саморасѝ* (ЈЈЗ 30), *саможивље* (ЈЈЗ 87,

122, 512), *саможивоси* (ЈЈЗ 176), *саможивац* (ЈЈЗ 101, 191), *йрво-рођенац* (ПП 69н), *самоуче* (ЂЈ I 82), *двой(ј)ев* (ПП 242, ЂЈ I 78), *йейройјев* (ПП 252), *йройјев* (ПП 245, 261);

в) од прилога (и прилошки употребљеног броја или заменице) и глагола

благодати (ПП 151), *живојис* (ЈЈЗ 605), *милодув* (ЈЈЗ 66, 72), *милодух* (ПП 19), *милрой* (ЂЈ IX 109), *йусройлов* (ЈЈЗ 512), *шестройук* (ЈЈЗ 162), *хийролей* (ЈЈЗ 555), *лаковерје* (ЈЈЗ 4, 155), *свем'јење* (ПП 35), *лаковерије* (ЂЈ IX 55), *злоковник* (ЂЈ VIII 97), *једномисленик* (ЂЈ IX 127), *кривоклейник* (ЈЈЗ 109), *лаковерник* (ЂЈ VIII 26), *милройјка* (ЂЈ II 23), *хийройловка* (ПП 198), *благойворац* (ПП 266), *йусройловац* (ЈЈЗ 252), *радозналац* (ЂЈ I 171), *слайкойевац* (ЈЈЗ 294), *добродошлица* (ЂЈ I 144н); *добрройвор* (ПП 90, 120), *злойвор* (БР 17, 109, 136, 147, 160, 168, 171, 229, 283, СВ 209, ПП 90, 393, ЈЈЗ 102, 107, 128, 503, ЂЈ II 38, 47), *злочинсройво* (ЂЈ II 64, 81, IX 262);

г) са речцом или предлогом као првим чланом сложенице *не-*: 1) одсуство онога што значи проста именица:

нейравада (СВ 164, ЈЈЗ 98), *неразносрой* (ПП 22), *несавриенсройво* (ЂЈ I 83);

2) немање онога што значи проста именица:

несан (БР 302, 350, СВ 188, ЈЈЗ 158), *несвесрой* (БР 113, 345, 372);

3) непостојање, немање онога појма исказаног простом речју, али и са уношењем негативне квалификације датог појма:

невес лосрой (БР 196), *немар* (ПП 146, ЈЈЗ 89, ЂЈ I 111), *немилосрой* (СВ117, ПП 193, 228, ЂЈ I 83, 116, II 102), *неразум* (ЈЈЗ 352), *неслога* (ПП 128, 319, ЂЈ VIII 5), *несрећа* (ПП 67, 70, 126, 229, 231, ЂЈ I 48, 50, 91), *несройалносрой* (ПП 15), *неум* (ПП 46);

4) нешто што је рђаво, зло, негативно, неповољно, незгодно, али и са појавом специфичног, новог значења:

небрай (ЈЈЗ 412, 419, ЂЈ VIII 81, IX 47), *невешройак* (ЂЈ I 121), *невоља* (БР 27, 93, 102, 145, 161, СВ 135, ПП 14, 44, 70, 126, 130,

146, 184, 319, ЈЈЗ 28, 40, 103, ЂЈ I 13), *нев(j)ера* (БР 109, 172, 187, 3 2, ПП 17, 29, 126, 235, 271, ЈЈЗ 52, ЂЈ I 82, VIII 25, IX 47), *нев(j)ерник* (ПП 74, ЈЈЗ 548, ЂЈ II 52, 124, IX 50), *неверница* (ЈЈЗ 155, ЂЈ II 35, VIII 26, 27), *невреме* (ЈЈЗ 532), *недело* (ЈЈЗ 102, 108, ЂЈ X 70), *недоба* (ЂЈ IX 248), *недуг* (ЈЈЗ 107, 356), *незгода* (ПП 114, 156, 202, 250), *некрсӣ* (ЂЈ IX 244), *нељуди* (ЂЈ I 37, II 141), *немесӣо* (ЈЈЗ 532), *немир* (ПП 26, СВ 189, 201), *немоћ* (БР 219, ПП 134, ЈЈЗ 104, 424), *нео̄ӣац* (ЈЈЗ 89), *нейокој* (СВ 113, 187), *нерука* (БР 143), *несӣч* (ЈЈЗ 419), *несре̄ӣник* (ЂЈ II 148, X 15), *несре̄ӣница* (БР 41, 137, 344, 375, ПП 68, 192, 193, 247, 275), *нечов(j)ек* (ПП 362, ЈЈЗ 435, ЂЈ II 45, 51, IX 13);

йо- (са значењем „као“, „уместо“):

йобраӣ (ЈЈЗ 30), *йосесӣра* (СВ 110);

йра- (са значењем нечега што претходи ономе што значи проста реч или нечега што је настало, постало прво, најраније, у далекој прошлости):

йрабрегови (ПП 151), *йравијек* (СВ 131), *йрад(j)ед* (ПП 98, 118, ЈЈЗ 142, 505, ЂЈ II 55, VIII 11), *йрадеда* (ЂЈ I 134), *йрао̄ӣац* (ЈЈЗ 86, 183, 196, ЂЈ VIII 6), *йрасӣарина* (ЂЈ IX 43); *йраунук* (ЈЈЗ 505, ЂЈ VIII 76);

йре- (са суперлативним значењем, са значењем појма особине просте речи, изражене у врло великом степену):

йресила (БР 400), *йремудросӣ* (ЈЈЗ 359), *йресладосӣ* (ПП 220), *йрехисӣросӣ* (ЂЈ IX 13);

д) од две именице (тзв. апозицијске сложеннице)

буба мара (ЈЈЗ 361), *дервишдед* (ЈЈЗ 429), *диндушман* (ЈЈЗ 610), *зла̄йокрилаш* (СВ 129), *калајбућа* (БР 107), *бла̄йомир* (ЂЈ I 85), *звездокруг* (ЈЈЗ 87, 359), *звездокруна* (ПП 213), *сӣрахо̄йо̄ӣшовање* (ЂЈ IX 10), *краворейина* (ЂЈ IX 20);

2) Дојунске (рексијске) сложеннице са глаголом као уйравним делом (који не мора бити исказан) и његовом дојуном у неком йадежсу

а) са допуном (објектом) у акузативу:

болоройка (СВ 119, 168), *браколомсӣво* (БР 98), *бра̄йојед* (ЈЈЗ 553) *бра̄йо̄йрогнаник* (ЂЈ VIII 76), *бра̄йо̄убица* (ЂЈ II 57н), *вје-*

џрогоња (ПП 196), *вџройир* (ЈЈЗ 39), *вероломац* (ЈЈЗ 458), *вџроказ* (ЈЈЗ 431), *власџлюб* (ЈЈЗ 191), *власџљубије* (ЂЈ I 147), *водо-лок* (ЈЈЗ 182, 301), *војсковођа* (ЈЈЗ 443), *виноградник* (СВ 176), *враџоломсџво* (БР 99), *гласоноша* (БР 147, 162, ЈЈЗ 131), *госџљубље* (ПП 123), *дангуба* (СВ 164, ЈЈЗ 425), *домољубље* (ПП 140), *женоубица* (ЂЈ I 147), *земљделац* (БР 205), *Земљозор* (ПП 205, 218), *кождер* (ЈЈЗ 209), *коловођа* (БР 66, ПП 138, 256, 380, 418, ЂЈ VIII 18), *корисџљубље* (ПП 127, ЈЈЗ 185), *косџоломача* (ЂЈ X 80), *крволук* (ЈЈЗ 462, ЂЈ II 45, IX 114, 245), *крвоџија* (ПП 126, ЈЈЗ 154), *кфуноноша* (ЈЈЗ 176), *лицоноша* (ЈЈЗ 307), *месојеђе* (ЈЈЗ 179, 180), *миџроносац* (ЈЈЗ 90), *мишоловка* (ЈЈЗ 342), *незнабог* (ЈЈЗ 295), *оџубица* (ЈЈЗ 108), *родољуб* (ПП 161, ЈЈЗ 180, 219), *родољубије* (ЂЈ I 146), *родољубље* (ПП 133, 142, 181, 320, ЈЈЗ 129, 265, ЂЈ I 156), *рукољуб* (БР 106), *свјеџмлоносац* (ПП 63), *славойевка* (ЈЈЗ 510), *славойој* (ЈЈЗ 4), *славойојка* (ЈЈЗ 290), *среброљубије* (ЈЈЗ 52), *сџегоноша* (ЈЈЗ 507), *сџихоковац* (ЈЈЗ 97), *џрешњобер* (ЈЈЗ 567), *џугойој* (ЂЈ I 116), *чанколиз* (ЈЈЗ 176, 203), *часоказ* (ЈЈЗ 450), *часџљубије* (ЂЈ I 150), *чеџобаша* (ЂЈ II 115), *чеџовођа* (БР 164, 171, 174, 387, ЈЈЗ 437, 443), *чудоџвор* (БР 102, 103, ЈЈЗ 328), *чудоџворац* (ЈЈЗ 193); *самољубље* (ЂЈ IX 195), *свезадаџель* (ЂЈ IX 52), *свеучилишџе* (ПП 282); *Живодар* (ЈЈЗ 390);

б) са допуном у генитиву:

азбукойреџрес (ЈЈЗ 367), *браџучед* (ЂЈ VIII 38), *горойад* (ЈЈЗ 353), *живойојис* (ЈЈЗ 123н), *земљойрес* (ЈЈЗ 114), *крвожедник* (ЂЈ X 102), *коњобарка* (ЂЈ IX 190), *крвоџролиће* (ЈЈЗ 115), *крвоџок* (ЈЈЗ 54, 102), *свилойлей* (ЂЈ I 88, 124), *Србодрем* (ЈЈЗ 172), *сунцобран* (БР 200);

в) са допуном у дативу:

богомайџи (ЈЈЗ 434), *богомоља* (ЂЈ VIII 186), *богочасџи* (ПП 72);

г) са допуном у инструменталу:

бесомучник (ЈЈЗ 44, ЂЈ X 132), *каменойис* (ПП 105), *коленойриклоносџи* (ЈЈЗ 308), *љубомор* (ПП 269), *љубомора* (ЂЈ VIII 105), *ногосџуй* (ЈЈЗ 458), *џушкочейџи* (БР 399), *рукойис* (ЈЈЗ 213), *рукосад* (ЈЈЗ 56, 112, 512, ЂЈ I 113), *рукойворина* (БР 103); *џсоглав* (БР 232, ЈЈЗ 376);

д) са допуном у локативу:

богословац (ЈЈЗ 546), *домородац* (ПП 154), *ладолеж* (ЈЈЗ 174, 232);
зимзелен (ПП 209, ЈЈЗ 103, 111);

3) *Дојунске империјивне сложеннице*

а) објекатске:

врајинжеља (СВ 129), *кажииуи* (ПП 46, 202), *надрикњига* (ЈЈЗ 303) *јамийивек* (ЈЈЗ 506, 574), *иривейар* (ЈЈЗ 228), *илејшкоса* (СВ 187), *разбибрига* (ЈЈЗ 48), *разбийуга* (ЈЈЗ 53);

б) реченичног порекла (од именице као субјекта и глагола као предиката):

ивидруг (ЈЈЗ 70), *јлачидруг* (ЈЈЗ 602), *иричлажа* (ЈЈЗ 191, 203).

4) *Рекцијске сложеннице настале од њредлога и именица које мењају своје значење у смислу значења њредлога са којим се сјајају у нову реч:*

без-: *безбеда* (ЂЈ IX 15), *безброј* (ПП 39, 213), *бездан* (БР 170, 378), *бездна* (ЈЈЗ 156), *бездно* (ПП 29), *бесример* (ЂЈ I 146), *безум* (ЈЈЗ 62, ЂЈ I 147, IX 252, X 202), *безконачје* (ЈЈЗ 260), *безграничје* (ЈЈЗ 388, ЂЈ IX 14, 197), *безделе* (ЂЈ II 66), *безимље* (ПП 37), *безумље* (ЈЈЗ 158), *бесвесийје* (ЂЈ IX 121), *безазленик* (ЂЈ IX 165), *безаконик* (БР 95), *безбожник* (ПП 273, ЈЈЗ 20, ЂЈ I 50, II 25, 112, IX 13), *бездушник* (ПП 374), *безобразник* (ЈЈЗ 180, ЂЈ X 29), *безочник* (ЈЈЗ 459), *безумник* (ЂЈ IX 124), *бескућник* (ЈЈЗ 190, ЂЈ I 119, IX 130), *бесмрийник* (ПП 139), *бесјосљак* (ЈЈЗ 531), *бесрамник* (ЈЈЗ 589), *безазленка* (ЈЈЗ 16, 64), *бескрајносй* (ПП 48, 63, 195, 214), *бесмрийносй* (ПП 49), *бесјослица* (ПП 143, 368);

до-: *доколеница* (БР 108);

за-: *залађе* (БР 81, 94, 328, ЈЈЗ 319), *закриље* (ЈЈЗ 503), *зачеље* (ЈЈЗ 143, ЂЈ II 36), *закуйак* (ЈЈЗ 448, 460), *зайећак* (ЈЈЗ 144), *загоркиња* (ЂЈ VIII 16);

на-: *наручај* (СВ 120, ПП 20, 49, 74, 115, 185, 194, 240), *наручје* (БР 89, 97, 238, 381, 387, 411, 413, ПП 146, 265, 324, 355, ЈЈЗ 5, 21, 32, 160, ЂЈ VIII 5, 24), *насиље* (ЂЈ II 123), *наручије* (ЂЈ II 97), *намчје* (ПП 36), *насиље* (ПП 88, ЈЈЗ 101, ЂЈ II 40), *насилник* (ЂЈ II 124, 141, VIII 123, IX 52), *наусница* (БР 41, 256, ЂЈ IX 17);

- над-*: *надгробница* (ПП 177, 275);
- с-*: *окриље* (ПП 115, 178, ЂЈ VIII 8);
- од-*: *одљуд* (ЈЈЗ 429);
- йо-*: *Подунавље* (ЂЈ I 134), *йојуџарје* (ЈЈЗ 263), *Посавина* (ПП 123), *йовоџкиња* (ПП 171, 198, 282), *йоглавар* (ПП 193, 246, ЈЈЗ 235, ЂЈ II 36, 39, 49, VIII 2, 4, 35), *йомодарка* (ЂЈ II 132), *йокућсџво* (ПП 314), *йоглазица* (ЈЈЗ 153), *йогласица* (ПП 69), *йо-срџенче* (ПП 59);
- йод-*: *йодграђе* (БР 301), *йодножје* (ПП 26, 66, 204, 320, ЂЈ IX 69), *йод-ножсије* (ЂЈ IX 30, 218), *йодземник* (ЂЈ II 92, VIII 24, 25, 58), *йодземносџ* (ЂЈ IX 53);
- йред-*: *йредрође* (ПП 49), *йредсобље* (ЂЈ X 200), *йредсџража* (ПП 107);
- йреко-*: *йрекоморка* (БР 90), *йрекосавац* (ЈЈЗ 172);
- йри-*: *йридворник* (ЈЈЗ 432), *йридворка* (ЈЈЗ 310); *Приморије* (ЂЈ II 85, 127); *йрикрајак* (ЈЈЗ 203);
- су-*: *сужао* (ПП 152), *сумрак* (БР 51, ПП 95, ЈЈЗ 160, ЂЈ II 31, 117);
- уз-*: *удар* (СВ 154), *узглавље* (СВ 122, ПП 191, ЈЈЗ 3), *узџарабар* (ЈЈЗ 256).

141. У морфолошком смислу очигледне су још две чињенице:

1) Ако се изузму полусложенице, затим детерминативне сложенице са речцом или предлогом у свом првом, почетном делу, као и императивне, које, природно, не могу имати спојни вокал у своме саставу, уочава се да су бројније сложенице са спојним вокалом *-о-*;

2) тако исто детерминативне Сложенице са придевом и именицом у својој структури чешиће су од других композита.

142. Главни семантички моменти:

1) углавном су заступљене ексцентричне сложенице (изузимајући, наравно, полусложенице и императивне сложенице реченичног порекла):

2) од уобичајених ексцентричних образовања од тупају: *свесиле* „сва сила, све силе“ (У *свесилу* ти [смрт] си најјача — ПП 35); *хџиролеџ* према склопу одговара сложеницама насталим од прилога и глагола, али се не може искључити ни придевско значење првог

дела, тј. „хитар“ лет (На брзу руку, да у *хийролейу* / Достигнеш мету — ЈЈЗ 555); тако су исто, на пример, и композите *милодув*, *милодух* „мио, пријатан мирис, мило, пријатно мирисање“ и *милојој* „мио пој, мило певање“ на граници прилошко-придевског односа (Замириса миром *милодува* — ЈЈЗ 72; Да је мени тим миросом [босиљка] бити, / *Милодухом* тебе опојити — ПП 19; И птичица је чути *милојој* — ЂЈ IX 109); апозицијске сложенице *звездокруг* и *звездокруна* имају у свом почетном првом делу придевски карактер и значе нешто што сачињавају, чине звезде, нешто што је сачињено од звезда „звездано“, тј. „звездани круг, звездани систем, свод; звездана круна, круна од звезда“ (Небо, земља, *звездокрузи* — ЈЈЗ 87; На глави јој *звездокруна* вјечна — ПП 213); такође и сложенице *Србодрем* „дремање, учмалост Срба“ и *свѣтокруг* „свети круг, ореол“, иако не припадају истој категорији према морфолошкој структури и крајњој резултанти семантичког односа њихових саставних делова, вредне су пажње и као индивидуалне песничке творевине (Па изцед’те два — три чланка из летошњег *Србодрема* — ЈЈЗ 172; Није, није [анђео] не видиш му / Око главе *свѣтокруга* — ЈЈЗ 320);

3) *двој(ј)ев* (*йѣйѣройјев*, *йѣройјев*) може се протумачити као однос субјекта и предиката, са подразумевањем прилошког елемента „истовремено, у два различита гласа“; у *добројвор* и *злојвор* први део може бити и именица, не искључиво прилог (Прогласи ме по широком св’јети / *Добројвором* — ил’ ћу те сапети — ПП 90; Хазур момци! хазур море! — На душмане и *злојворе* — ЂЈ II 47); од сложеница са префиксом *йра-* издваја се *йраунук* јер не значи оно што потиче из давне прошлости, не оно што је постало прво, него баш обрнуто, последње у односу на ту прошлост, али ипак означава неку везу са поменутом прошлосту; *свебиће*, *свеславље* унеколико се семантички додирују значећи „опште, духовно, највише (биће)“ и „опште, велико (славље)“ (Вјенчам духом вас могућим / У *свебићу* који влада, / Који зв’езде кругом води — ПП 287; *Свеславље* бога — ПП 62н); *свемилосї* не казује собом „сву милост“ већ „милостиву благонаклоност у највећој мери“⁸⁸ (Промис’о вечни свевидећега / Смиловао се поглед спустити / На слаби пород праха земљиног — / И *свемилосићу* својом оружан / Утулио је сваку искрицу / У тупој глави тога ђаура — ЂЈ IX 175); нешто је значењски удаљенија реч *свемијење* због претежно прилошког елемента „стално, непрекидно мењање свега“ (У *свем’јењу* ти [си, смрти,] сталност једина — ПП 35);

⁸⁸ РЈА, s. v. *свемилосї*.

4) иначе, има још образовања чија семантичка страна није одмах потпуно јасна јер су махом у ређој, архаичној употреби или су, пак, својствена песничком језику:

благочесїи значи „вера“ (Чудна је слава — Варадин се жести / На Сијон свети српске *благочесїи* — ЈЈЗ 127); *злојед* „пакост, љутина“ (Ал’ му дркћу усне од *злоједа* силна — ЈЈЗ 422); *йуноїџрба* „онај који је пуна трбуха, сит; гурман“ (. . . лењи *йуноїџрба* — ЈЈЗ 427); *сїтаровоља* „безвољан старац“ (*Сїтаровоље* гледе, / Па нам се чуде: / Шта чине луде / У колу том — ЈЈЗ 7); *широдол* „широки до, непрегледна долина, равница“ (Свуд око Мурања, свуд *широдол* пуче — ЈЈЗ 455); *свейїоїајсїво* „свето отајство, света тајна“ (Молите се вишњем богу, / Да вас спасе ода зла! / . . . / Од издајства, *свейїоїајсїва* — ЈЈЗ 512); *саморасїи* „оно што само, посебно нарасте, никне“ (За то ћу ћутат . . . / . . . / Док нам не пошљеш насладу нову, / Новог пролећа нов *саморасїи*. / Био то листак с бојног поља — ЈЈЗ 30); *шесїїоїук* „револвер који шест пута пукне“ (Ал’ загрози Лука руком / И у руци *шесїїоїуком* — ЈЈЗ 162); *несан* „одсуство сна, стање без сна, будност, бдење, неспавање“ (Све умукло и поспало, / . . . / На *несан* се њему дало: / Да л’ се чега милог сећа? / Умаче л’ му кака срећа? — БР 302; Збогом, мати, прости, прости, / . . . / За све неге и милости, / За *несане*, за понуде — БР 350; Ту зачамих од вечера до дне, / Те ја забих, снимајућ у *несну*, / Плес обречен и дијеву небесну — СВ 188); *невешїтак* „слаб, рђав вештак, невешт човек“ (А Јевропа? . . . / Трулеж стари! . . . Створ наказан / Бојажљивог *невешїака* — ЂЈ I 121); *нев(ј)ера* „неверство, издајство; неверник, издајник; неверовање, неверица, неповерење; немање бога, религије, паганство“ (Увијек ми до сад вјерна бјеше, / Па заш’ сада *невјеру* учини! — БР 172; Под руку с злобом пакост путује, / . . . / Ласка их двори, издајство служи, / А *невера* се са њима дружи — ЂЈ I 82; *Невера* је, убица, лажљивац! — ЂЈ VIII 25; Што *невере* јоште било, / Њено око истопило — БР 392; Турска вјера кршћану *невјера* — ПП 126); *некрсїи* „онај који није хришћанин“ (. . . рука погане *некрсїи* — ЂЈ IX 244); *недуг* „болест; недаћа, невоља“ (Данас мелем свети / Сваки *недуг* цели — ЈЈЗ 356); *невреме*, *немесїо*, *недоба* значе „незгодно, неповољно време, место, доба“ (Није шала ни без бола, / У њој само јади неме, / Да не продру гласи мола / У *немесїо*, у *невреме* — ЈЈЗ 532; У *недоба* ни гости доходе? — ЂЈ IX 248); *нерука* „несрећа, незгода“ (Збунеше се Турци на све стране, / И пре Срб им пуно удри мука, / Ма сад тек им обрте *нерука* — БР 143); *блайїомир* „каљав, прљав, недостојан мир“ (Шта ће нам овај мир, / Овај *блайїомир*? — ЂЈ I 85); *браїїојед* „онај који неким намерним злим поступком, пакошћу и сл.

упропашћује, уништава брата“ (Збогом трути и мамути! / Збогом бледи *брајшједи!* / Збогом зверке фела разни? — ЈЈЗ 553); *водолок* „онај који лоче, пије само воду“ (Ја бих води дао снагу / Јачу нег’ у вина, / Па бих глед’о *водолоке*, / Ох, чудних милина! — ЈЈЗ 182); *Земљозор* „онај који гледа, тј. пази, чува Земљу“ (И Господин анђела погледа / *Земљозора*, миле земље наше / Чуваоца — ПП 205); *кожодер* „онај који дере кожу мртвим животињама, стрводер“ (Не знамо ни ласкат’, к’о човек и псето, — / *Кожодер* нас [коње] чека, то је као свето! — ЈЈЗ 209); *незнабог* „онај који не зна (за) бога, незнабожац“ (Сад молитве другче стварам; / За то нисам ја *незнабог* — ЈЈЗ 295); *шрешињбер* „онај који бере трешње“ (Сад ми спавај, *шрешињберу!* — ЈЈЗ 567); *шугојој* „оно што поје, пева, исказује тугу, тужан пој, тужно појање, тугованка“ (Па сад ветар залуд пева / Уз њен [љубичице] *шугојој* — ЂЈ I 116); *часоказ* „оно што казује, показује часове, сат“ (Један сребрн сахат — видиш бога рата / Где Венеру брани штитом суха злата, / Она к њему диже главу поноситу, / — А *часоказ* лежи баш у томе штиту — ЈЈЗ 450); *чудошвор* „онај који твори, ствара чуда, чудотворац“ (*Чудошвор* се амо живо крену, / Диже пијук па удари стену, / Пуче стена, као гром да груну — БР 102); *Живодар* „онај који дарује, даје живот“ (Е, ово је била вода *Живодара*, / Што где кане свако мртвило обара — ЈЈЗ 390); *азбукојрејрес* „претрес, критика азбуке“ — ЈЈЗ 367н; *горойад* „горопадно, бесно створење, горопадница“ (иначе, народни назив за падавицу, епилепсију, „падање од горе“) (Тако, тако, *горойади* [јарче], / Из руке ми траву вади — ЈЈЗ 353); *свилојлей* „сплет, преплет свиле“ (Онда твоје косе црне / Гледам *свилојлей* — ЂЈ I 124; Ил’ је поноћ мога јада, / Црне косе *свилојлей* — ЂЈ I 88); *богочаси* „одавање части, поштовања богу“ (Хљебац свакидањи и ванредна ласт / Преча им је брига него *богочаси* — ПП 72); *каменойис* „оно што је каменом писано, записано, оно што каменим остацима као записима сведочи о нечему“ (Камен крије до камена / Тога поља вис, / Жива му је успомена / Жив *каменойис* — ПП 105); *ногосиуј* „узан пут, стаза где се може само пешице ногом ступати, проћи“ (По врлетном стењу, клизавом камењу / . . . / *Ногосиуј* је узан, што горе кривуда — ЈЈЗ 458); *исоглав* „створење, биће, човек са псећом главом“ (Ухвати их појца црна: / Сетише се . . . / . . . / Гвоздензуба и вештица, / . . . / И сувише тих *исоглава* — БР 232; . . . овде су људи све сами *исоглави* — ЈЈЗ 376); *враишижеља* „цвет“ (Цвате ли у тебе / . . . / Драгољуб, Љубица, / *враишижеља* блага? — СВ 129); *кажсиуј* „оно што показује пут, путоказ“ (*Кажсиуј* ви [звезде] сте к Богу — ПП 46); *наџрикњига* „онај који је полуобразован, недоучен“ (Многе товне *наџрикњиге* / Не поднеше разум твој —

ЈЈЗ 303); *йлейѝикоса* „она која плете, уплиће косу“ (Ево ти Је међу дјеве миле, / Косе свите у два дивна вијенца, / Канда су ју исте крај студенца / Оплетале *йлейѝикосе* виле! — СВ 187); *разбибрига*, *разбиѝуга* „онај који разбија, оно што растерује, отклања бригу, тугу“ (Свирај, Циго, свирај *разбибриго* — ЈЈЗ 48; Младост, чашу, песму — то је *разбиѝуга* — ЈЈЗ 53); *йевидру*’, *йлачидруг* „онај који као друг саучествује у песми, плачу, онај који са другим заједно пева, плаче“ (Ход’те, браћо, *йевидрузи* — ЈЈЗ 70; Моја суза или тече сама, / Или једва нађе *йлачидруга* — ЈЈЗ 602; *йрчилажса* „онај који трчи, хита да пренесе лажи, онај који проноси лажи“ (Опио бих . . . / Улизице, *йрчилажсе* — ЈЈЗ 203); *безбед* „безбедност“ (Од костију ћу овог народа / *Безбеди* вашој бедем створити — ЂЈ IX 15); *бесйример* „оно за шта нема примера, узора“ (*Бесйример* твога родољубија — ЂЈ I 146); *сужао* „заједничка жалост“ (Док му живот сасвим не расклима, / Не разори на *сужао* свима — ПП 152); *уздар* „уздање, дар“ (Ево, секо, *уздар* / од вашег друга — СВ 154).

Најзад, поменућемо и полусложенице *невер-слава* у смислу „неверна, варљива слава“ и *голијайѝ-кома*р са значењем „диновски, дивовски комарац“ (Могбудеш ли и славе отети, / *Невер-слава* с тобом ће умрети — ЈЈЗ 35; Са мршава ћерма виси танка шипка / И, вечито жедна, над водом се гипка, / Приликује каквом *голијайѝ-комару*, / Што маторој земљи крв испија стару — ЈЈЗ 393).

143. Први делови у полусложеницама *алем-камен*, *алем-каѝи*, *алем-морје*, *алем-свијеће*, *алем-чаша*, *буѝун-род*, *биљур-сѝакло*, *дели-синци*, *скерлеѝ-йресѝо*, *узур-сѝолица*, затим у *дerviшded* и други део сложенице *чеѝобаша*, као и целокупни облици *дембел-баше*, *шехер-одалиска*, *каракалѝак*, *диндушманин* представљају речи примљене из турског језика (*alem* „драги камен, дијамант“, *bütün* „цео“, *deli* „словит, помаман“, *billûr* „кристал“, *iskerlet* „стара венецијанска црвена и веома сјајна чоха“, *huzur* „одмор“, *derviş* „члан неког од исламских верских редова, баѝа „старешина, поглавар“, *tembel-baѝa* „ленѝтина, нерадник“, *şehir-odalik* „шећер — харемска робѝиња“, *кага kalpak* „црна висока капа; каѝига“, *dindüşman* „верски непријатељ; заклети непријатељ, противник“); први део полусложеница *крисѝал-йалаѝе*, *рубин-каѝѝице* могао је доћи преко немачког, а и преко талијанског језика (нем. *Krystall*, тал. *cristallo*; нем. *Rubin*, тал. *rubino*).

144. Све наведене полусложенице готово искључиво припадају новим творевинама карактеристичним за романтичарске песнике (изузев *алем-камен*, *жубор-вода*, *извор-вода*, *јавор-гусле*); међу сложеницама

има доста које не бележи ниједан речник, ни грађа за Р: *каракалѝак*, *благочесѝ*, *злодух*, *злојед*, *злокоб*, *йуноѝрба*, *свейѝокруг*, *сѝаровоља*, *широдол*; *йейеројјев*, *ѝројјев*; *хѝиролей*; *ѝобрай*, *ѝосесѝфра*; *ѝрабрег*, *ѝравѝек*, *ѝрасѝарина*; *дерѝишдед*, *калајбућа*, *блаѝомир*, *звездокруг*, *звездокруна*; *браѝојед*, *власѝољуб*, *водолок*, *Земљозор*, *незнабог*, *ѝрешњобер*, *ѝугојој*, *чудоѝвор*, *Живодар*, *свилојлей*, *Србодрем*, *враѝижеља*, *ѝирѝвѝтар*, *разѝиѝуга*; *безбед*, *бесѝимер*; *удар*; *сужао*; према РЈА нове су и сложенице *ѝресила* и *суѝобран* засведочене само са потврдама из стваралаштва Б. Радичевића; такође новијег су датума и речи које бележи ЂП: *двој(j)ев*, *бубамара*, *богочасѝ*, *каменоѝис*, *разѝибрига*, *миомир*, *славолук*, *вешројир* (регистровано и у Речнику НП II 770), *вешроказ* (и код НП II 1173, 1245), *родољуб* (и у АЈ 73), *рукољуб* (и у АЈ 38).

145. Према изложеном, романтичарски песници

1) граде често и врло радо полусложенице;

2) међутим, при творби нових сложеница најчешће користе тип допунских сложених речи са глаголом као управним делом и његовом допуном у неком косом падежу.

ИЗВЕДНИЦЕ УСЛОВЉЕНЕ ПОЕТСКИМ ЗАКОНИМА (МЕТРОМ ИЛИ СЛИКОМ)

146. При помену појма творбе речи, као посебне језичке категорије, прве асоцијације у вези су са изведеницама чији је настанак не само етимолошки управљен на именичку, глаголску, придевску или коју другу основу већ и на наставак који их дефинитивно сврстава у одређену врсту речи. У претходним поглављима само је о таквим изведеницама и било речи. Међутим, у свим поменутих образовањима секундарног је значаја баш тај наставак, суфикс. Он је само спољашње обележје, манифестација оног другог, новог унутрашњег значења, али које се без промене функције никако не би могло оформити, развити. То јасно говоре именице настале од придева употребљених у именичкој служби. Тако је сасвим очигледно порекло именица *добро*, *зло*, *млада*. Ова тенденција још боље је изражена у облицима *здрав*, *болесѝан*, *богаѝ*, *сѝари*, *ѝокојни* чију именичку или придевску категорију одређује искључиво функција у реченици. Значи, основни, општи и управни делови не морају постојати напоредо, тј. нису подјед-

нако обавезни при настајању нове речи, односно новог значења. Битна је у првом реду унутрашња, семантичка тежња, намена коначно дата, исказана функцијом. Печат оваквог стварања носе глаголске именице, са значењем резултата вршења (извршења) какве глаголске радње, процеса, добивене не додавањем неког суфикса, већ обратно, сужавањем, свођењем на саму глаголску основу, али функционално одређене као именице. Таква постања карактеристична су и за најраније фазе нашег језика, а и за најсавременије стање (нпр. *бег, брси̑, вез, воз, збор, зов, клик, крок, леи̑, лов, лом, њад, њлои̑, суд, ход; довод, доказ, дои̑с, дои̑ринос, заклон, залей̑, замах, зайис, извод, назив, нанос, найис, немар, одзив, однос, ои̑каз, њрелаз, њрејев, њрејис, њрескок, њролаз, њровод, узвик* и др.).

Користећи овакву могућност извођења речи, романтичарски песници стварају нова именичка образовања, али својствена само њиховом постском језику, у случају када то намеће слик или метар.

У том смислу навешћемо изведенице образоване

1) од глагола, без префикса (понекад ономатопејског карактера):

блиси̑ (А по зраку плови, уз румен си *блиси̑*, / По облачи̑ који, к'о ружице лист — ПП 70; Гледа силу хитријех рибица / Гдје с' врцају у свом живљу чистом, / . . . / Н'јем од чувства, а забл'јештен *блиси̑ом* / *Блиси̑ом* лика, појудом пламтећи — ПП 211; Небо ће се заблистати *блиси̑ом* / Гора ће се заоденут' листом — ЈЈЗ 596); *блијеск* (Тако све се у ње лако креће, / Стид кро- так, чист смије се из кипа, / Ког описат н' једно перо неће. / И сред ноћи *блијеск* из ње се сипа — СВ 182); *бљеск* (Гле опет опсину кућу нагло *бљеск*: / „Ено мамо, тате . . .“ тада трес трес треск! — СВ 168); *гмаз* (Кривим путем срће у пропасти јаз, / А том свему крив је тај каурски *гмаз* — ПП 73); *гон* (Научним *гоном* гоњен, / На сваке жртве склоњен — ЈЈЗ 56); *зив* (Када старац тако дохуктао *зив*, / Тад обори нагло к земљи поглед жив: / Од људи јој гмиљи к'о мравињак тло, / А:?' му се одзивље *зиву* мало ко — ПП 72; Премогућно нашим св'јетом / Он покрену као див, / За дом мили, к циљу светом, / Један само *зив* — ПП 150); *зуј* (Неима трага сунцу / ни женскоме лику, / Неима гласа *зују* / ни птичјему клику — СВ 159); *клиз* (Потоци се блистају по низу / Распедени на сребрене жице, / У сјајном се скривукајућ' *клизу* — ПП 209); *креи̑* (Као вјечно море сиње / У *креи̑у* си гипком,

лаком — ПП 116; Тумач си нам свет; / Власти којом Творац маше / Очеvidан *крей̄и!* — ПП 201; Луч небеска откада јој плану / Да је води око себе *крей̄ом.* / Анђ'о дигне љевице на длану / Зрно праха, десницом га светом / Благослови . . . — ПП 206; Би ли натраг кренули у *крей̄у,* / Би ли стали на опстанак силом. / Ал' прем двојећ', ипак у свом лету / Напр'јед иду . . . — ПП 217; Ил' је зора мога нада, / Витог тела лаки *крей̄?* / Ах, она је, она млада, / А то ми је цео свет — ЂЈ I 88); *л е њ р и* (Дижу с' капе, руке, здрављају Миклуша, / Као *лејри* крила раздраганих душа — ЈЈЗ 431; Ко ће у *лејри* свракин гледати / Где оро снажним летом продире — ЂЈ X 87); *љ у б* (Па те сећа по сто пута: / . . . / Првог, *љуба* и гугута — ЂЈ I 105); *м р з* (Има добрих, а има и худих, / Брзих на *мрз* и на љубав свету — ПП 195); *њ е в* (Тамо, тамо, где ћу мирно лутат', / Куд ме птице својим *њевом* маме — ЈЈЗ 96); *њ и с* (Често *њис* вам читам, гатам / Ал' смисао да ли схватам?! — ПП 45; Из пучине кућа, што стрши у вис, / А и пирамида каменовјек *њис* — ПП 70; Празна књига то је жеља пука / Коју теке напунит' имаду / Умне мисли и марљива рука / . . . / *Пис* је усјев, књига само поље — ПП 149); *њ л е њ* (Кроз косу јој сјајна пруга мл'јечна / Сјајније се *њлејом* произвила — ПП 213); *р о н* (Хеј пријатељу! Шта тражиш ту, / . . . / И баш на *рону* ове провале? — ЂЈ IX 7); *с (и ј) е в* (На очи му кресне двију суза *с'јев,* / У којем се бол му прел'јева у гњев — ПП 73; Па свака нешто причати знаде: / Једна о болу згажене наде; / Друга о *севу* турских ханџара; / Трећа о сраму српских сестара — ЈЈЗ 109; Она брза муња мету му озрача, / А до другог *сева* он насумце к'рача — ЈЈЗ 458; А под штитом добра смера / Не плаши ме муња *сев,* — / С благословом мога рода / Сусретаћу божји гњев! — ЈЈЗ 505); *с л у њ* (Премда јесмо већ толико пути / Гледали их, нагледав се сити! / Колика ли, прама нашој *слуњи,* / Морала је она радост бити — ПП 206); *с њ а в* (Оној којој на кољена / Спустит' желим трудну главу, / Кад ми клоне од бремена / И поникне к вјечном *сјаву* — ПП 20); *с њ р е њ* (Спопаде га зној и *сњреј,* / Та то боли, врашки боли, / Није шала, стиснут реп — ЈЈЗ 354); *њ р а ј* (Времену је, тако с' чини, / Вековечно вечит *њрај.* / Овом свету, тој празнини, / Нигде почет, нигде крај — ЈЈЗ 598); *њ р е њ е р* (И ноћ и дан и неба плавог / Дивоте вечне *њрејер* небројни — ЂЈ IX 256); *џ в р к* (Цврчка ни да чује, / „Јасан му је *џврк,*“ / А „човек на ваља, / Напред му је брк“ — ЈЈЗ 302);

2) од глагола с префиксима (тзв. привидне сложенице):

д о б а ц (Около је цветна ливада голема, / На *добацу* ј' поток
водице хлађане — ЈЈЗ 371); *д о њ и к* (Ту се спусти и он. Земља
замни / Од радости, у дну свом тврђану / И несвјесну с тог *до-*
њика света — ПП 205); *и с њ 'ј е к* (Која другач не би ни до-
в'јека / Из језера нашла си *ис њ 'јека* — ПП 88); *н а с ј е к* (Р'јека
буји, па се разилази / На тисуће св'јетлијех тракова, / А трак
сваки на тисуће стр'јека, / И чини се силна р'јека ова / Да не
тече са обична т'јека, / Већ да пузи, гмизи, промиче се / С силе
божје св'јетлијех *насјека* — ПП 215); *н а с м и ј е х* (А с лица
му ув'јек ведра / *Насмјех* благог сунца сја — ПП 35; *Насм'јех*
благих, милотужних сване / Дјевојци на лицу: „Миловане, / Шта
ме питаш? . . . — ПП 188; Већ му само та зора појава / Руменилом
преко лица сиже / И насм'јехом усне освјетљава — ПП 218);
о к р е њ (Дај ми руку милу твоју, / Да из твоје руке срчем / Сла-
дак *окреј* пјесми својој — ПП 9); *њ р е л е њ* (Ал' пусти оку,
пусти, / Бржега *њрелеша!* / Видиш ли тамо горе / До два детета
— ЈЈЗ 117); *њ р е н е р а з* (Тога *њренераза* не бијаше скоро, /
К'о кад Јусуф уђе смерно, тихо, чино — ЈЈЗ 311); *њ р е њ и р*
(Ал' представљен дух ће знат за благи / Одмор: престат ће му сме-
тат мир / . . . / Травне жеље и варави враги, / Празних нада не-
престан *њрејир* — СВ 163); *П р о в и д* (Вјечност, то је каменара,
/ Божја *Провид*, лучу ср'једи — ПП 43; К'о *Провид* божја, гдје
год устреба шта / Роду нам тужном (а треба му много) — ПП 142;
И у небо кличе: „Хвала, хвала, / Ој, *Провиди*, ди си нам га дала!“
— ПП 152); *р а с к о м а д* (Ако сте вредни нада, ево вам над! /
И тад се тргне, прене живи *раскомад!* / И сједине се ране неиз-
видане — ЈЈЗ 102); *у г а с* (И гледале очи / Заносном немоћи /
На самртном часу, / На своме *угасу* — ЈЈЗ 598); *у д и в* (Позна
ти траг; сва природа говори / О теби гласом својих безбројних
на / *Удив* створова, или муком / Казује на те да јеси — свагдје!
— ПП 63); *у к л о н* (Те ме приморава / судит без *уклона* / Од
читавог свијета / душа да је Она — СВ 127); *у њ е х* (Небеса се
отворише / Патницима на *уњех*, — / А вера нам сузе брише, / А
љубав нам прашта грех — ЈЈЗ 581).

147. Све наведене речи, према речницима и грађи за Р, пред-
стављају нове творевине. Што је најзначајније, оне су везане само за
песнички израз, за поезију, одакле готово да ниједна није продрла у

прозни, говорни језик. Најзад, оне чине једну од занимљивих карика у стваралачком низу наших песника, с једне стране, а, с друге, надовезују се на круг категорије речи насталих истим путем и по чијем су узору и саграђене. То су могле бити речи које смо у почетку навели (*бег, брсић, воз, замах, нанос, одзив* и др.), али и још неке друге, и то оне које су се јавиле у језику ранијих песника. Несумњиво да су и оне дале подстицај оваквом начину поетског стварања. То доказује усвајање њихове употребе у делима наших романтичара, као:

вред (Векови теку уморним гредом, / Крвавим редом, ужасним вредом — ЂЈ I 167), *диг* (Па не скрива лица, већ га диже *дигом*, / Оно јадно лице с кајиновим жигом — ЈЈЗ 99), *жуд* (Ти познајеш моју *жуд*, / За мојом се сузом крени, / Све потоком у кривуд — ЈЈЗ 38; Чутуро моја, сунашце сјано! / Вел'ке ми *жуди* вел'ка колајно — ЈЈЗ 264; У тврдим груд'ма срце закуца, / А душа планув *жуди* жестином — ЂЈ X 48; Та погле оком како премеће, / Из њега саме *жуди* говоре — ЂЈ X 74); *злед* (Јованко наша, не орлеанска, / . . . / Заборави им *зледи* нанете — ЂЈ I 162); *крич* (Не слуша лај пасâ, / нит *крич* новинара — СВ 159); *мам* (Подлацу бити *мам*, / А самом себи срам? — ЂЈ I 86; Све ј' драже, лепше ј' све! / И живот када мре — / И нож и рана и бол и *мам* и бес, / Но да те тиран тре! — ЂЈ I 87); *йлов* (Живи, роде, и сјаји кроз в'јеке / Свјетлом ума твојијех синова, / Који златне у твом *йлову* стр'јеке / Нека чине са својијех *йлова* — ПП 198); *усхий* (О, велико, силно, преславно, свеможно Славјанство! / Дух ми трепти *усхийом* и силно раскриљује крила — ПП 126; Лахко у вис твој уздиже се она [песма], / Јербо не мој сâм, већ је *усхий* рода / Читавог . . . — ПП 141).

Додуше, има још оваквих именичких образовања која су такође, као и непосредно претходна, према речницима и грађи за Р, поникла још пре друге половине деветнаестог века, али нису везана искључиво за поезију, нпр.: *врв* „врвеж“ (ПП 208), *глед* „гледање, поглед“ (ПП 56, 60), *гриз* „угриз, ујед“ (ПП 67), *зев* „зевање“ (ЈЈЗ 269), *мах* „махање; један покрет руке при махању“ (ПП 115), *мар* „марење, брига“ (ПП 72), *мрмор* „мрмљање“ (ПП 192), *руг* „ругање, поруга“ (СВ 126), *срк* „количина воде (течности) која се у један мах сркне, усркне“ (ПП 191, 221), *швор* „творевина; створ“ (ПП 39, 53, 120), *шр(и)ес* „потрес, потресање; треска, трескање“ (ПП 49, 111, ЂЈ I 96), *цик* „цика“ (ПП 61); *йребраз* „йребразја“ (ПП 186).

ЗАКЉУЧАК

148. У досадашњој анализи обухваћеног именичког материјала приказане су запажене семантичко-морфолошке одлике, а унеколико и етимолошка страна када су у питању страни утицаји. Подела на уже значењске групе именица раздваја међусобно семантички блиска образовања, а још више њихов сличан или истоветан морфолошки састав. И управо због тога, због поменуте поделе, неопходно је дати краћи синтетички преглед целокупног материјала. Тако ће се јасније уочити најбитније тенденције у оквирима семантике, а затим и њена најкарактеристичнија спољна обележја, односно најчешће употребљени суфикси у вези са неком основом. Неће бити изостављен ни укупан преглед туђица.

Пре свега, с обзиром на постављени задатак нашег испитивања: шта је карактеристично за романтичарске песнике и колики је њихов допринос уопште, морали смо водити рачуна и о затеченим речима које су биле основ њиховог даљег стварања.

Ако бисмо се ослонили само на крајње резултате у вези са новим образовањима које смо давали уз свако поглавље, не узимајући у обзир и тај затечени, наслеђени лексички фонд, превидели бисмо важне чињенице:

1) које су именичке речи романтичарски песници употребили, односно одабрали из постојећег лексичког фонда;

2) да ли је одабирање речи било произвољно или га је нешто условило;

3) има ли додирних тачака између тих одабраних старих именичких речи и нових образовања.

Одговори на ова питања нераздвојно су везани за епоху романтизма, за књижевни правац који се у нашој књижевности стицајем околности поклопио са националним слободарским тежњама, са буђењем поезије блиске народу, на народном језику и по угледу на народне умтворине. То условљава и одређену тематику која, са своје стране, захтева и одговарајућу израз. У том смислу зависи избор речи, а тако исто и даље стваралаштво романтичарских песника. И стари, затечени облици, и нови, као плод стваралаштва наших песника, одраз су одређеног начина приказивања спољњег света и унутрашњих збивања човекових. У том светлу наш материјал може се поделити на две шире семантичке групе:

1) на речи које би одговарале дескрипцији: *nomina attributi*; апстрактне именице са значењем појма особине, полусложенице и детерминативне сложенице;

2) на речи као манифестације унутрашњих расположења: речи личног става и апстрактне именице са значењем појма стања.

Ове друге претежно се јављају у нашем материјалу, а што је, опет, карактеристично и за сам романтичарски књижевни правац.

Из тог разлога, свакако, слабије су заступљена образовања *nomina agentis*, међу којима је најмање оних са значењем вршиоца конкретне, реалне глаголске радње. Па и онда када би се посматрале заједно са именицама које значе појам неке акције уопште или својим значењем упућују на њено вршење (*nomina actionis* и *nomina instrumenti* са глаголским општим делом), ни тада њихов број не би превагнуо.

Друго, у морфолошком смислу целокупан лексички фонд одликује се одређеним начином извођења речи од именица, придева и глагола, углавном, и од продуктивнијих суфикса (помињемо само оне који се чешће јављају и у старим и у новим образовањима):

а) *-ак, -ић/-чић, -ица/-чица, -ца, -це* (*-анце, -енце, -ашце, -ешце, -че; -ина* (*-ешина, -урина, -ушина*)) — при извођењу речи субјективне оцене (т. 17, 25);

б) *-је, -ај, -ак/-иак* — за извођење *nomina actionis*; — *је, -бси, -сиво* — за означавање појма стања уопште; *-је, -ина, -бси, -сиво* — за означавање појма неке особине (т. 32);

в) *-ик, -ак, -ац, -ка, -ица* — за означавање носиоца неке доминантне особине (т. 39);

г) *-ар* — за означавање носиоца неког занимања (т. 75);

д) *-ка* (*-алка, -илка, -ачка, -ашка*), *-ло, -иво, -ица* — за означавање имена оруђа (т. 86, 87); *-ка, -ац, -ица* — за означавање разних предмета, ствари уопште (т. 89, 94);

ђ) *-ин* (*-анин/-јанин*), *-ац, -ка, -иња/-киња* — у творби имена етника (т. 115);

е) *-је, -ад* — при извођењу збирних именица (т. 120);

ж) *-ица, -ишце* — за означавање имена места (т. 128).

Најзад, у вези са речима страног порекла, у свакој ужој семантичкој групи именица, осећа се утицај истих страних језика. Међутим, издвајањем туђица које се појављују међу новим образовањима, видно

је јачи утицај немачког, мађарског, талијанског и француског језика, док затечено стање у језику представља велики број турских и руских речи. И у првој и у другој групи сразмерно је подједнак утицај грчког, латинског и црквенословенског језика:

а) ранија образовања:

дора, ђога, кона, доро, ђого, арамија, бекрија, делија, комиџа, ашиковање, јалакање, амајлија, бакрачлија, синџирлија, јасиучак, крџак, абердарка, криалијка, алвалук, јогунлук, марифеџлук, миндерлук, душманин, ђаурин, ђогин, каурин, кавана, механа, ђуџина, џоџузина, барјакџар, јаничар, барјачић, сажич, бурмуџица, јараница, кавица, леденица, џаџуџица, саџурица, џамбурица, чакширице, чарайица, ашиџија, кавгаџија, канџија, мегданџија, гајдаш, џамбураш, Чивуџи, алем (алем-камен, алем-капи, алем-морје, алем-свијеће, алем-чаша), буџун (бутун-род), биљур (биљур-стакло), дели (дели-синци), скерлеџи (скерлет-престо), узур (узур-столица), баџа (четобаша), дембел-баџе, шеџер-одаџиска, динџуџман — из турског језика;

бесџиџије, благодареније, званије, знаменије, мученије, насиџије, одличије, орудије, џосланије, џросветиџеније, расџеџије, родољубије, скончаније, сџасеније, сџраданије — настале под утицајем црквенословенског језика;

џрвник, гледџиџе — из чешког језика;

диханија, власџољубље, роџиџање, самољубље, свесиље, часџољубље, једномисленик, џоборник, џоданик, џриврџеник, кормило, криџијанин, Славјанин, горџосџи, злосџи, невиносџи, нежносџи, нискосџи, оџасносџи, џодлосџи, џриџворносџи, ревносџи, скромносџи, џриџворсџиво, свџреџсџиво, својсџиво, избавиџељ, џубиџељ, миџиџељ, мрзиџељ, освџеџиџељ, џоб(ј)едиџељ, ревниџељ, редиџељ, руџиџељ, свџеџиџељ, сџасиџељ, сџисаџељ, сџворџиџељ, сџројџиџељ, чиџаџељ, џубимаџ, џиџомаџ, џодлоџ, џосланаџ — речи примџене из руског језика, али се не може одстранити ни утицај црквенословенског и чешког језика с обзиром на образовања са суфиксом -џељ;

џуран, џиџанин, џеџараџ, иџониџа, џелиџиџа, харџиџиџа, буџиџиџе — именице грчког порекла;

џоганик, џесар, џиџриџ, рачуџиџа — образоване вероватно према латинском језику;

ѿмодарка, ѿмодара, карѿиши, ѿрѿијаши — са основним делом који је могао настати под утицајем талијанског, француског или немачког језика;

б) нова образовања:

Чиво, мелемка, мамузина, ђефина, ѿдурина, узѿарабар, јогунѿиво, јелечић, кандилце, кајганица, буздованче, кандилче, сајѿија, касаѿишице, дервѿидед, каракалѿак — из турског језика;

бесвесѿије, власѿољубије, лаковерије, недоумјеније, ѿзорије, сѿолеѿије, часѿољубије, широкогрудѿе, збиѿије, сѿасиѿељка, служѿиѿељ — настале према речима из црквенословенског језика;

ѿобочник, ѿлодина — из чешког језика;

Славјан, корисѿољубељ, лаковерје, средоѿочје, машѿина, свезина, цијеносѿ, Славјансѿиво, ѿучѿиѿељ, свесаздаѿељ — речи прихваћене углавном из руског језика;

калуђерка, ѿиранка, одаѿија, ђубришиѿе, арисѿокраѿиуша — са дестерминативним делом пореклом из грчког језика;

имѿераѿор, цензор — из латинског језика;

есѿеѿишк, кемик, докѿор, мајсѿор, ѿрофесор, иѿијунчад, ѿсѿмајсѿтерка, банкар, дроѿар, кроничар, цоѿфић, вандровац, ламѿица, мајсѿорица, ѿрумбеѿица, лармаѿија, биѿиши — именице примљене из немачког језика или његовим посредством;

ђиѿувац, ѿрслук, каѿлар, киѿар, чоѿорић, бундица — из мађарског језика; *ѿалошина* — образовано према талијанском или мађарском утицају;

Далмаѿин, фрака, ѿанѿирлија, грофиња, жандар, минисѿар, грофић, рубинчић, цигарица, ѿрафикаш, крисѿал-ѿалаѿе, рубин (рубин-кашѿице) — речи прихваћене из талијанског, француског или немачког језика.

149. Ако се издвоје нове речи, именице настале тек од друге половине деветнаестог века, међу којима има доста индивидуалних творевина романтичарских песника чији смо језик испитивали, онда се може говорити о карактеристикама њиховог стваралаштва, као и о доприносу у односу на творбу нових речи.

Може се рећи да су се романтичарски песници у свакој значењској групи појавили као творци великог броја нових образовања, а нарочито именица са значењем појма осећања, стања и особине. У овим

категоријама они су изванредно обогатили наш језик, а истовремено још више развили или подстакли продуктивност извесних суфикса.

Да би се њихова творачка делатност што боље уочила, даћемо преглед свих нових речи следећи редослед раније изнетог материјала:

1) речи субјективне оцене

а) деминутиви и хипокористици

-а (-о): *Ила, Пега, Цига, фрака, Чиво;*

-ак: *власак, врлеџак, градак, звучак, змајак, значак, зрачак, колуџак, осмејак, њаџерак, њламак, њојак, сиђушак, сјајак, славујак, смејак, уздашак, хумак, шлемак;*

-ка (-анка): *зенка, љубованка, сироџанка, сџворка, џејка, усџоменка;*

-ко: *дивко, њеџслушкџо;*

-ле: *Змале;*

-ан (-аџ): *голубан, звездан, Змајан;*

-ина: *џријачина;*

-ић (-чић): *белчић, врџић, гавранчић, џулић, јелечић, рубинчић, славујић, џџфић;*

-аџ: *зрачаџ, облачаџ, уздашаџ;*

-џе (-аџџе, -еџџе): *грџе, кандилџе, звонаџџе, невинаџџе, сироџаџџе, увеџџе;*

-иџа (-чиџа): *бабуџиџа, вруџиџа, друџиџа, засџаџиџа, здравџиџа, згодиџа, кајганаџа, ламџиџа, луџиџа, маџиџиџа, џегиџа, џлавојчиџа, џоучиџа, риџиџа, сонџиџе, Србиџиџа, среџиџа, судџинаџа, џџџолиџа, џравџиџа, џрумбеџиџа, усџиџџе;*

-џе: *богаџџе, брџџуџџе, враџџе, гусларџе, кандилџе, џубимџе, милованџџе, осуђенџџе, џџџџарџџе, џџџџенџџе, рибарџџе, сироџанџџе, славујџџе, Талијанџџе;*

б) аугментативи и пејоративи

-уга (-еџуга): *совеџуга;*

-ко: *Мађарко;*

-ина (-иџиџина, -еџиџина, -уџина, -уриџина): *бџина, дивеџина, џубреџина, јеџџџина, јеџина, мамуџина, маџиџуриџина, маџиџина, мрџџина,*

обилиштина, њрабесина, совулина, њаласина, њрујешина, холујина, њидурина;

-екања: брадекања, јарекања;

-ура: књижура;

-аћ: голаћ;

-ић (-чић): грофић, шестойерчић;

-ица (-чица): жандарица, нончица;

-че: буздованче, госидарче, накрилче;

2) апстрактне именице

-ба: гудба, згодба, жудба, лудба;

-ва: ламњава, муњава;

-еж: мрњвеж;

-ај: загрљај, замилљај, извештај, комешај, најадај, омашај, осјећај, њолејај, њонашај, њрејискај, снажај;

-ија: демонија, сањарија, сладомија, сњлејкарија;

-ије: бесвестије, власиљубије, збишије, лаковерије, неудојеније, њозорије, сњолејије, часиљубије, широкогрудиије;

-је: безбрижје, безимље, безграничје, бесконачје, високојњшњовање, голу-
бље, гробовање, дволичје, домољубље, досизање, здвојење, змајевање,
једноличје, кликојтање, корисиљубље, лаковерје, мњење, надњи-
цање, неизмјерје, немилје, несмојрење, обимље, ојсијајање, ошњро-
умље, њјеће, њојављење, њонизје, њосишгнуће, њредроће, њредузеће,
њридигнуће, родољубље, саможивље, свемијење, свеславље, себичје,
сикњтање, сладовање, слаће, сличарење, смејукање, сумњичење, њисућ-
леће, углавље, удовање, уобразење, ујрејашћење, ускрсје, цвајтење,
чиловање;

-ак: њесак, огрејак, ојсијанак, осванак, осмејак, осудак, њрижсељак;

-ка: изнимка, њојанка, славоевка, славойојка;

-ло: ведло, лењило, руњавило, сњињило;

-ина: близина, грозовина, зелина, крњина, рајевина, свежина, снажина,
снежина, сушњина;

-иња (-ојњиња): сухојњиња;

-њси: бајноси, беснилоси, билоси, вековечњиоси, вековечности, велесил-
ности, власњињоси, временњиоси, гњјкости, дрзњиоси, забињности,

занейтосї, коленойриклоносї, надлежносї, несмоїреносї, нушар-
носї, обазривосї, осамљеносї, осјаносї, ошїовједљивосї, їодзем-
носї, їргавосї, саможивосї, цијеносї;

-сїво: аварсїво, браколомсїво, возарсїво, врайоломсїво, женсїво,
знансїво, издајсїво, јогунсїво, књижансїво, надрикњшишїво,
їрогнансїво, їророчансїво, їурсїво;

-ошїа: белошїа, грозошїа;

-ошїа: будношїа, сшїношїа;

-шїа: бесцїенишїа, сшїолейшїа;

-шїше: доручковшїше;

3) nomina attributi

-бв: лажов;

-ај|јак: бесшїосљак, глушїак, дворешїак, лушїежњак, себичњак;

-шїк: безазленшїк, бескушїшїк, бесомучшїк, бесрамшїк, бијешїеншїк, бишїшїк,
вичшїк, вјешїк, гошїеншїк, дареншїк, завереншїк, завешїшїк, земшїк,
злокобшїк, изгнаншїк, клешїшїк, крвожеседшїк, мазуншїк, нашїшїк, ошїак-
шїк, огромшїк, онакшїк, шїашїшїк, шїобочшїк, шїодземшїк, шїридворшїк,
срешїшїк, сшїоглавшїк, убјешїшїк, умјешїшїк, уморшїк, урошїшїк, усре-
шїеншїк;

-ка: богашїашїка, вилшїка, госшїодарка, добројка, жшїшїрка, женка, Зшїшїјанка,
љубованка, мелешїка, милошїојка, шїридворка, сшїрошїанка, шїшїранка,
шїшїрошїловка;

-ко: добројко;

-ло: гашїило, зајешїдало, сањало;

-ун: шїлахун;

-ина (-шїшїина): кукавшїшїина;

-шїшїа (-кшїшїа): грешїшїшїа, доброволькшїшїа, клешїшїшїа;

-аф: задругар, скушїшїшїинар, узшїафшїар;

-шїшї: шїшїшїнокесшїшї;

-шїшї: вилшїшїшїа, дукашїшїшїшїа, званашїшї, шїојешїдинашїшї, шїшїрошїшїшїнашїшї, слашїшїшїшїа,
узшїшїшїшїшїнашїшї, хвалшїшїшїшїа, [шї]ушїшїшїшїшїа, шїшїшїшїшїшїшїа;

-шїшїа: вишїшїшїшїшїнашїшї, зашїшїшїшїшїшїнашїшї, злошїшїшїшїшїшїнашїшї, злокобшїшїшїшїшїнашїшї,
љубавшїшїшїшїнашїшї, шїшїшїшїшїшїшїнашїшї, свемогушїшїшїшїшїнашїшї, смиреншїшїшїшїшїнашїшї,
шїшїшїшїшїшїшїнашїшї, умјешїшїшїшїшїнашїшї, уршїшїшїшїшїнашїшї,
ушїшїшїшїшїшїнашїшї, чаробшїшїшїшїнашїшї;

- ача: глу̑џача;
 -уша: ари̑сто̑кра̑йу̑ша, љла̑вуша, ру̑менуша;

4) nomina agentis

- џк: бра̑џо̑џро̑гнани̑к, зло̑ковни̑к, из̑врџни̑к, џобед̑ни̑к, џред̑бро̑јни̑к, џре̑џ-
 џла̑џни̑к, џрос̑ве̑џни̑к, с̑џрав̑љени̑к, час̑ни̑к;
 -ка: вас̑џџи̑џа̑џе̑љка, калу̑ђер̑ка, мучи̑џе̑љка, џос̑џма̑јс̑џтер̑ка, с̑џаси̑џе̑љка,
 храни̑џе̑љка;
 -ља: џрос̑и̑ља, чи̑џа̑ља;
 -џр: ки̑џар, кле̑сар, кри̑џчи̑џар, кр̑они̑џар, нау̑џар, новина̑р, осв̑е̑џар, сли̑-
 кар, џим̑бала̑р;
 -аџ (-лаџ): бла̑го̑џво̑раџ, из̑бави̑лаџ, ја̑ди̑коваџ, ле̑џи̑лаџ, ми̑џро̑носаџ,
 обер̑судаџ, ра̑даџ, ра̑доз̑налаџ, ру̑џи̑лаџ, са̑ња̑лаџ, све̑џи̑лаџ, све̑џе̑-
 џми̑ло̑носаџ, с̑џџхо̑коваџ, су̑зна̑лаџ, у̑џро̑џас̑џи̑лаџ, храни̑лаџ;
 -џџа: глуми̑џа, д̑јелари̑џа, до̑глас̑ни̑џа, ж̑сено̑уби̑џа, ма̑јс̑џори̑џа, о̑џо̑уби̑џа,
 ра̑дени̑џа, соба̑ри̑џа;
 -џе̑љ: џоуч̑џи̑џе̑љ, џра̑џи̑џи̑џе̑љ, св̑ес̑аз̑да̑џе̑љ, ус̑ре̑џи̑џе̑љ;
 -џџ: ја̑хач, џис̑ач, ра̑зно̑шач;
 -џџ: води̑џ;
 -џџа: о̑да̑џи̑ја, са̑џџи̑ја;
 -џџи: кри̑џџика̑џ, џра̑џџика̑џ;
 -џа: кру̑но̑ноша, ли̑џо̑ноша, с̑џџего̑ноша;
 --: е̑с̑џе̑џи̑џ, кем̑џ, ж̑сандар, им̑џера̑џџор, џен̑зор;

5) nomina instrumenti

- џво: гра̑диво;
 -џџ: из̑веш̑џа̑џ, у̑кра̑ша̑џ;
 -џџе: џро̑зори̑џе;
 -а̑к|-џа̑к: за̑ос̑џа̑џа̑к;
 -џа̑к|-џа̑к: гло̑гов̑ња̑к, џр̑ња̑к;
 -џка: ру̑мени̑ка, с̑џа̑бли̑ка;
 -ка (џрка): зве̑чка, ка̑џка, љу̑љка, џро̑зир̑ка, хи̑ља̑дар̑ка, џев̑ка;
 -џк: џџе̑мени̑к;
 -ло: ве̑зи̑ло, в(ј)е̑џри̑ло, из̑уми̑ло, м̑ра̑чи̑ло;
 -лу̑к: од̑мор̑лу̑к;
 -џна: ра̑зга̑рина, ра̑је̑вина;

- бѣ*: *шкрбѣ*;
- ац*: *белац*, *сѣченац*;
- ица*: *громовница*, *забийница*, *злаћеница*, *оковнице*, *ѣлавейница*, *ѣов(ј)е-*
сница, *ѣогласица*, *сѣоменица*;
- ача*: *костоломача*, *ломача*;

6) имена животиња

- бѣ*: *бундов*;
- оња*: *ушоња*;
- ѣн*: *ѣрижелькан*;

7) имена биљака

- ика*: *воденика*;
- ац*: *жабоквечац*;

8) имена етника

- ка*: *Врушкогорка*, *Илирка*, *Србиња*;
- анин*/*-јанин*: *христијанин*;
- иња*/*-киња*: *дубравкиња*, *Косовкиња*, *ѣовойкиња*;
- ац*: *ѣрекосавац*, *Словенац*;

9) nomina collectiva

- ѣд*: *бивад*, *деѣеницад*, *ћинћувцад*, *мравад*, *ѣрошцад*, *ѣчелад*, *славужцад*,
сљейцад, *Хомерцад*, *шијунцад*;
- еж*: *гњилезж*, *мрвезж*, *црнежж*;
- ија*: *ленардија*, *ѣрошчадија*, *скоѣија*, *хусарија*;
- је*: *бисерје*, *дање*, *јерје*, *облачје*, *сѣријеље*, *ѣворје*, *уђе*;
- сѣво*: *Славјансѣво*, *Славсѣво*, *Србинсѣво*, *Хеленсѣво*, *Хрвајисѣво*;
— без суфикса *-ин*: *Бачван*, *Јермен*, *Рваћан*, *Славјан*, *крићан*;

— 10) nomina loci

- је*: *закриље*, *средѣѣочје*;
- ије*: *наручије*, *ѣдножије*;
- ак*: *закуѣак*;
- ѣк*/*-јѣк*: *маслињак*;
- ѣк*: *соколѣк*;

-ло : *куйаџило*;

-бӣ : *йукој̄*;

-ац : *лейњиковац*;

-ӣӣе : *бајӣӣе, брӣӣвӣӣе, гранӣӣе, ђубрӣӣе, звезд̄ӣӣе, касай̄ӣӣе, позор̄ӣӣе, полей̄ӣӣе, сеч̄ӣӣе, сйал̄ӣӣе, йрул̄ӣӣе, хрвал̄ӣӣе, шуров̄ӣӣе*;

11) nomina composita

а) полусложенице

све (изузев *алем-камен, жубор-вода, извор-вода, јавор-гусле*) (т. 139);

б) сложенице

благочес̄ӣ, злодух, злојед, злокоб, каракамак, миомир, йуној̄рба, свейокруг, сйаровоља, широдол; двой̄(ј)ев, йейерој̄ев, йрој̄ев; хийролей̄; йобрай̄, йосес̄ира; йрабрег, йравијек, йрасйарина; йресила; блај̄омир, буба мара, дервишдед, звездокруг, звездокруна, калајбућа; брај̄ојед, вейроказ, вейрој̄ир, власйолюб, водолок, Живоудар, Землозор, незнабог, родолюб, руколюб, йрешињобер, йугој̄ој, чудой̄вор; свилој̄лей̄, славолук, Србодрем, сунцобран; богочас̄ӣ; каменой̄ис; врай̄ӣжеља, йривей̄ар, разбйбрига, разбййуга; безбед, безброј, бесйример; сужао; удар;

12) Изведенице условљене поетским законима (метром или сликом)

блис̄ӣ, блијеск, бљеск, гмаз, гон, зив, зуј, клиз, крей̄, лейри, љуб, мрз, йев, йис, йлей̄, рон, с(иј)ев, слуй̄, сйав, сйрей̄, йрај̄, йрейер, црк; добац, дой̄ик, ис̄ӣ'јек, насјек, насмјех, окрей̄, йрелей̄, йренераз, йрей̄ир, Провид, раскомад, угас, удив, уклон, уй̄ех.

150. Пре свега, наведеним новим образовањима подстакнуто је ширење изведеница са суфиксима

1) *-ица, -че*, које су семантички опредељене као деминутиви и хипокористици, и *-ина*, које значењски припадају аугментативима и пеојоративима (нпр. *бабуицица, врулица, засйавица, кајганица, лучица, йегица, йлавојчица; брезуљче, гусларче, кандилче, милованче, осуђенче, йосмрийенче, сирой̄анче; бичина, дивейина, ђубрейина, јегојина, јерина, манйурина*);

2) *-āj, -je, -ина* при извођењу апстрактних појмова (*загрљај, замишљај, коменај, најидај, омаијај, њолеијај, њонаијај, снажај; безбожје, безимље, голубље, немиље, сладовање; грозовина, зелена, рајевина, снажина* и др.);

3) *-ик, -ица* у значењу носиоца доминантне особине (*безазленик, вичник, вјечник, оваквик, убјеник, уморник, уроићник; виновница, зајточница, злобљивица, свемогућница, смиренница, урисница* и остале);

4) *-āp, -ац/-лац, -ица* у групи речи *nomina agentis* (*кићар, клесар, крићичар, кроничар, научар, новинар, осветар, сликар, цимбалар, благоговорац, јадиковац, леићлац, радац, сањалац, сузналац; глумица, дјеларица, догласница, мајстиорица, оцоубица, раденица, собарица* итд.);

5) *-ица* које значе разне предмете, ствари уопште (*громовница, забићница, злаћеница, оковнице, њлавейница, њов(ј)есница, њогласица, сјоменица* и др.);

6) *-ād, -ија, -сјиво* за обележавање збирног значења (нпр. *бивад, деићенцад, ћинћувчад, њроићад, њчелад; ленардија, њроићадија, скоићија, хусарија; Славјансјиво, Славсјиво, Србинсјиво, Хеленсјиво, Хрвајсјиво*);

7) *-ићије* за означавање имена места (*бајићије, брићвићије, граићије, звездичије, касачићије, њолеићије, сечичије, сјалићије, њруићије, хрвалићије, шуровићије* и др.).

Иначе, претходна нова образовања ослањају се и надовезују на старију епоху, на наслеђени лексички фонд, а не одступају ни од стања у савременом српскохрватском језику.

Тако и допунске сложенице настале од глагола и његове допуне у неком косом падежу, које су међу новим образовањима нешто више заступљене од композита другог типа, не представљају нешто изузетно у односу на старију или, пак, новију епоху (*брајиојед, вејроказ, власићољуб, водолок, Живодар, Земљозор, незнабог, родољуб, њреићнобер, свилојлеић, Србодрем, богочасић, каменоић* и друге).

Посебну црту чине изведенице помоћу суфикса *-ије* које указују на везу са ранијом књижевношћу (*бесвесићије, власићољубије, збићије, лаковирије, недоумјеније, њзорије, сјолеићије, часићољубије, широкорудије, њрозорије, наручије, њодножије*).

Најзад, остале нове именичке речи указују и на продуктивност образовања

1) са суфиксом *-ак* при обележавању хипокористичне нијансе (*власак, врлеићак, звучак, значак, њламак, њојак, сјајак, славујак, смејак,*

уздашак, хумак, шлемак), али, оно што је важније, и при уношењу значења деминутивности (*градак, змајак, колушак, осмејак, њаџерак, сићушак*), а то је пренето и на речи настале у ранијем језичком стварању (т. 17 а, т. 20, I, 1а, б); свакако и ово представља новину иако се тиче старијих образовања; тако и именице оформљене суфиксом *-ић/-чић* немају само деминутивно значење (*белчић, гавранчић, јелечић, рубинчић, славујић, цојфић*) него и хипокористичну нијансу (*вриљчић, ђулић, славујић*; затим *анђелчић, вранчић, гласић, зубић, кујић, носић, обрашчић, соколић, славић, Сричић* — форме које припадају затеченом лексичком фонду — т. 17 В, т. 20, II, 3);

2) са наставком *-оси* у групи апстрактних именица у значењу појма стања и особине, које су уопште богато заступљене у нашем материјалу (*бајноси, беснилоси, велесилноси, временитоси, гийкоси, држитоси, занейоси, коленойриклоноси, несмојреноси, обазривоси, осамљеноси, осјаноси, њргасоси, саможивоси* и др.);

3) са формантом *-ик* који продире и у образовања са значењем појма *agentis* (*брајнојрогнаник, злоковник, извршник, њобедник, њредбројник, њрејџилајник, њросвејник, сџрављеник, часник*);

4) без суфикса *-ин* при творби имена етника (*Бачван, Јермен, Славјан, Рваћан, крићан*);

5) збирних именица помоћу наставка *-је* од речи које се употребљавају само у множинским облицима (*дање, јерје, облачје, сџријеле, џворје, уђе*);

6) полусложеница типа *алем-камен* (*гвозден-решетка, бисер-роса, бокор-дрво, буздован-десница, голијаж-комар, гусло-жшце, јавор-гусле, јадран-вода, мелем-звезда, џелен-бака, џамјан-воњ, чойор-чејџа* и остале — т. 139);

7) од глаголских основа без додавања икаквог суфикса (нпр. *блиси, гон, зив, зуј, клиз, креј, лејриш, мрз, џев, џлеј, рон, сџав, добац, насјек, окреј, џрелеј, џрејир, раскомад, уклон*).

Ови крајњи резултати не показују само продуктивност наведених образовања него и особине које романтичарске песнике посебно издвајају и од старије епохе и од каснијег језичког стварања.

Олга Рисић

R é s u m é

Olga Ristić

**QUALITÉS LEXICO-SEMANTIQUES DE LA FORMATION
DES SUBSTANTIFS CHEZ QUELQUES POÈTES ROMANTIQUES
SERBES ET CROATES**

Pour cette étude ont été choisies les oeuvres des représentants serbes et croates les plus éminents du mouvement romantique: Stanko Vraz, Branko Radičević, Petar Preradović, Jovan Jovanović-Zmaj et Đura Jakšić.

Outre la catégorisation sémantique et l'analyse sémantique des noms, il y est donné un précis morphologique des matériaux avec un compte rendu des éléments étrangers du point de vue étymologique et des mots recueillis des autres langues slaves et non slaves. Le fait que le fond total des noms contient inévitablement une bonne partie de mots hérités possédant déjà un mode déterminé de formation des noms, suppose par lui-même la recherche de la contribution spécifique, créative des poètes romantiques. La base de cet examen a été établie d'après les matériaux du dictionnaire de l'Académie serbe des sciences et des arts et les dictionnaires de la langue serbo-croate (principalement le dictionnaire de Vuk et le dictionnaire de l'Académie yougoslave des sciences et des arts). Le résultat présente en premier lieu un tableau de la contribution des poètes romantiques quant aux formations nouvelles et quant aux significations nouvelles des mots déjà existants tout en soulignant quelles catégories sémantiques apparaissent comme particulièrement riches et quels suffixes s'y attachent le plus souvent.

Des conclusions finales peuvent être réduites aux caractéristiques séparant notamment les poètes romantiques aussi bien de l'époque antérieure que de l'évolution ultérieure de la langue: l'usage très fréquent des mots exprimant une attitude personnelle, surtout dans la signification hypocortistique on ayant une telle nuance des mots formes non seulement à l'aide du suffixe *-ak* (par exemple *vlasak, značak, plamak, sjajak, slavuljak, smejak, uzdašak, unučak, humak, šlemak*) et à l'aide du suffixe *-če* (*ljubimče, milovanče, osuđenče, poletarče, sirotanče, slavujče*), mais également moyennant tous les autres suffixes se présentant par ailleurs en tant que diminutifs. Ensuite est mise en relief la richesse des noms abstraits avec la signi-

fication de la notion de l'état et de la qualité, à l'aide du suffixe *-ōst* (*bajnost, besnilost, bledost, budnost, velesilnost, vidovitost, držitost, zanetost, osamljenost* et d'autres); la formation des substantifs collectifs au moyen du suffixe *-je* des mots employés seulement aux formes plurielles (*danje, jerje, oblačje, strijelje, tvorje, uđe*); la formation des mots à demi composés du type *alem-kamen* (*gvozden-rešetka, zelen-gorica, zelen-dvori, rumen-voće, rumen-zranci, šaren-čaša, slavuj-pesma, cvet-dolina* et semblables); à la fin, la dérivation des noms des thèmes verbaux sans joindre aucun suffixe (*laj, slut, spav, strep, treper, uteh* et d'autres), apparaissant comme les mètres (les iambes) les plus expressifs propres aux poètes romantiques.

С П И С А К
УПОТРЕБЉЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Stjepan Babić*, Žigosani sufiks *-telj*, Jezik, časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Zagreb 1962—1963, sv. 4, 113—116.
- A. Bелић*, О језичкој природи и језичком развоју, лингвистичка испитивања, Београд 1941; књ. II, Београд 1959.
- A. Bелић*, Наука о грађењу речи, Београд, 1949.
- A. Bелић*, Zur Entwicklungsgeschichte der slavischen Deminutiv- und Amplificativsuffixe, Archiv für slavische Philologie, XXIII, 134—206.
- A. Bелић*, Природа и происхождение существительных субъективной оценки, Јужнословенски филолог XXII, 131—139.
- A. Bелић*, Вукова борба за народни и књижевни језик, Расправе и предавања, Београд 1948.
- A. Bелић*, Вук и Даничић, Чланци и расправе, Београд 1947.
- A. Bелић*, О „честољубљу“, Наш језик, књ. I, 12—15.
- A. Bелић*, О „светогледу“, Наш језик, књ. I, 43—47.
- A. Bелић*, Српскохрватски књижевни језик, Наш језик, књ. I, 4—10, 33—38, 65—71.
- A. Bелић*, О стварању нових речи, Наш језик, књ. I, 72—76.
- A. Bелић*, О грађењу глаголских именица на *-ње* и *-ће*, Наш језик, књ. I, 262—268.
- A. Bелић*, О грађењу нових речи, Наш језик, књ. IV, 129—131, 161—165, 193—197, 225—232, 257—264.
- A. Bелић*, Из живота речи, Наш језик, књ. VI, 177—201.
- A. Bелић*, О сложеницама, Наш језик н. с., књ. I, 169—177.
- A. Bелић*, Из живота речи, Наш језик, књ. VI, 177—201.
- A. Bелић*, Говор и језик, Наш језик н. с., књ. VII, 131—139.
- P. Бошковић*, Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници, Јужнословенски филолог, књ. XV, 1—154.

- Р. Бошковић*, Нешто о употреби наставка *-ар* у једној групи туђих речи, Наш језик, књ. I, 205—209.
- Р. Бошковић*, Поводом чланка Г. А. Паунова, Наш језик, књ. I, 275—278.
- Brabec—Hvaste—Živković*, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb 1958.
- М. Будимир*, О двојезичним сложеницама таутолошког типа, Наш језик, књ. IV, 165—168.
- Ђуро Даничић*, Основе српскога или хрватскога језика, Београд 1876.
- П. Борђић*, О двојаким завршецима неких туђица, Наш језик, књ. II, 145—149.
- П. Борђић*, Облик *Југословен*, Наш језик, књ. II, 200—201.
- Срејен Живковић*, Речи на „овина“ и њихова значења, Наш језик, књ. VII, 8—12.
- Jurišić Blaž*, О produktivnim formantima u tvorbi nomina agentis, Ivšičev zbornik, Zagreb 1963, 183—190.
- Вук Смићановић Караџић*, Главна свршивања суштествителни и прилагателни имена у српском језику, Даница 1828, Беч.
- Скуљени грамајички и њолемички сјиси Вука Смић. Караџића*, књ. III, Београд 1894—1896.
- Ојокар Колман*, Још нешто о речима на *-ишије*, Наш језик, књ. II, 13—19.
- Д. Косић*, Преудешавање грчколатинских међународних речи на *-иит (-ион)*, Наш језик, књ. I, 149—154.
- А. Leskin*, Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heildelberg, 1914.
- Т. Марећ*, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, III izd., Zagreb 1963.
- Т. Марећ*, Hrvatski ili srpski jezični savjetnik, Zagreb 1924.
- Б. Марков*, О наставцима *-ана*, *-лија*, *-лук*, *-ија*, Наш језик н. с., књ. VIII, 151—170.
- Борис Марков*, Именице с наставцима *-че* и *-чић*, Наш језик н. с., књ. X, 228—246.
- Св. Марковић*, О именицама на *-ициј(а)* и сл., Наш језик н. с., књ. I, 12—27.
- М. С. Московљевић*, Клонимо се варваризама, Наш језик, књ. I, 76—82.
- М. С. Московљевић*, „Опкладионица“ и тим поводом о именицама на *-ионица*, *-аошца*, Наш језик, књ. II, 76—77.
- М. С. Московљевић*, Бања, купалиште, купељ, купатило, купка, Наш језик, књ. II, 234—237.
- М. С. Московљевић*, Називи за воћњаке, Наш језик, књ. IV, 197—202.
- Мишар Пешикан*, О грађењу имена становника у односу на имена земаља и места, Наш језик н. с., књ. IX, 196—205.
- Ританес Валентин*, Два пања суфикса турског порijekла: *-алија|-ајлија*, *-ахија|-ајја*, Ivšičev zbornik, 295—302.
- Јован Радуловић*, Аугментативно-пејоративна значења неких именица, Наш језик н. с., књ. VIII, 106—113.
- М. Смићановић*, Савремени српскохрватски језик, Београд 1964.
- М. Смићановић*, Зашто *умојворина*, а не *умојворевина*, Наш језик, књ. I, 242—244.
- М. Смићановић*, Постапак и значење именица на *-ло*, Наш језик н. с., књ. I, 180—190.

- М. Стивановић*, Деминутиви с наставком *-ић* (*и -чић*), Наш језик н. с., књ. III, 6—11.
- М. Стивановић*, О сложеницама типа „народнорепубликанац“ и поводом њих, Наш језик н. с., књ. VI, 153—159.
- М. Стивановић*, Императивне сложенице, Наш језик н. с., књ. VIII, 6—18.
- М. Стивановић*, Продуктивност неких наставака којима се граде *nomina agentis*, Наш језик н. с., књ. XIV, 1—19.
- Mihailo Stevanović*, Sintaksički odnos delova izvedenih imenica, Ivšićev zbornik, 335—339.
- Тугомила И. Ујчић*, О називима за занатлиска и друга занимања, Наш језик, књ. V, 79—84.
- Г. Шкриванић*, Прилог за разјашњење неких назива оружја у народним умотвори-нама, Наш језик н. с., књ. VII, 121—124.